

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE YUNANİSTAN: ÇANAKKALE'DEN MİLLİ BÖLÜNMEYE

Gürhan YELLİCE*

Öz

Bu çalışma Yunan iç siyasetinin en hareketli dönemlerinden birini, Çanakkale Savaşı sırasında Başbakan Venizelos ile Kral Konstantin arasında yaşanan savaşa dâhil olup olmama tartışmalarını ele almayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Yunanistan, 1914 yazında patlak veren Birinci Dünya Savaşı'na 1917'de tam üç yıllık yoğun ve çalkantılı bir süreç sonunda dâhil olmuştu. Bu "gecikmenin" temel nedeni, Venizelos'un savaşta İtilaf Devletleri'nin yanında yer alma girişimlerine karşılık Konstantin'in tarafsızlık politikasını tercih etmesiydi. Bu iki önemli aktör arasındaki anlaşmazlık, "milli" bir politika oluşturulmasına engel olmuştu.

Savaşın başlamasından hemen sonra Venizelos, Yunanistan'ı İtilaf Devletleri safında savaşa dahil etmek için yoğun bir çaba sarf etmeye başladı. Savaşı kesin olarak İtilaf Devletleri'nin kazanacağına inanan Venizelos'a göre bu durum; ülkeyi Balkan Savaşları sonrasında uzlaşmazlık halinde olduğu Bulgaristan ve Osmanlı "tehdidine" karşı korumakla kalmayacak aynı zamanda Yunanistan Kıbrıs ve Küçük Asya'yı alarak topraklarını iki katına çıkarma, "büyük ve milli hayal" *Megali İdea*'yı gerçekleştirerek "Büyük Yunanistan"ı kurma fırsatı yakalayacaktı. Bu hedef konusunda Venizelos'la aynı görüşleri paylaşan Konstantin, savaşı Almanya'nın kazanacağına inanıyor ve "milli güvenliği ve çıkarları" için Yunanistan'ın tarafsız kesinlikle tarafsız kalması gerektiğini savunuyordu. İki taraf arasındaki görüş ayrılığı 1914 yılı sonunda iyice belirginleşecek ve 1915 yılı başında İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale'ye yapmayı planladıkları çıkarma harekâtı öncesinde Yunanistan'ı savaşa katılmaya davet ettikleri sırada doruk noktasına ulaşacaktı. Bu süreçte tüm girişimlerine rağmen Venizelos Kral'ı savaşa katılma konusunda ikna etmeyi başaramayacak, bunun üzerine Yunan siyaseti ile kamuoyu adeta ikiye bölünecek ve Yunanistan'da "milli bölünme" olarak adlandırılacak bir süreç başlayacaktı.

Bu çalışmanın amacı, temelleri Çanakkale harekâtı sırasında atılan ve Yunanistan'ın 1922 yılında yaşamış olduğu "Küçük Asya Felaketi"nin en önemli unsurlarından birisi olarak değerlendirilen söz konusu bu süreci, Kral ve Venizelos arasında yaşanan tartışmalar üzerinden incelemek ve tarafların argümanlarını tartışmaktır. Ayrıca tartışmaların ana unsurunun Osmanlı Devleti olması, Türkiye açısından da yaşanan süreci önemli ve değerli kılmaktadır. Tarafların tezlerini tüm boyutlarıyla ele almayı amaçlayan bu çalışma ayrıca 1919-1922 sürecine Yunanistan'ın nasıl hazırlandığını da ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Yunanistan, Venizelos, Kral Konstantin, Çanakkale Harekâtı, *Megali İdea*, Milli Bölünme.

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,
(gurhan.yellice@deu.edu.tr).

GREECE AND THE FIRST WORLD WAR: FROM GALLIPOLI TO NATIONAL SCHISM

Abstract

This work aims at examining the discussions between President Venizelos and King Constantine during the Gallipoli Campaign which constitutes one of the most active period of the Greek domestic politics. Greece could enter the Great War, following three years of intensive and turbulent process. The main reason for this “detention” was the disagreement between Venizelos who followed a policy to participate the war with the Allies and Constantine who insisted on Greece’s neutrality. Owing to this Greece failed to adopt a “national” policy.

Following the outbreak of the war Venizelos endeavored to enter the war on the side of the Allies. According to Venizelos the war would result with definite victory of the Allies and choosing this path will not merely protect Greece from the Ottoman and Bulgarian “threat” but also Greece will get the opportunity to double its land, achieve *Megali İdea*, “the great and national dream” and create “Greater Greece”. However the King Constantine, who also desired the same goal, believed that the war would end with Germany’s victory and opposed this policy. According to Constantine Greece had to stay neutral for the sake of its “national security and interests”. The quarrel between the two became clearer at the end of 1914 and reached its climax at the beginning of 1915 when the Allies invited Greece to be part of the Gallipoli Campaign. Despite all his attempts, in this process, Venizelos failed to convince the King to enter the war. Thereupon, Greek politics and the public opinion divided and a process called “national schism” began.

This work aims at examining and discussing this period, which is also considered one of the most significant factors of the “Asia Minor Disaster”, through the disagreements between Venizelos and Constantine. Besides, because the main elements of the discussions was the Ottoman Empire, it is also of importance in terms of Turkey. Aiming at dealing with the thesis of the parties with all its dimensions this work also reveals how Greece was prepared the process of 1919-1922.

Keywords: First World War, Greece, Venizelos, King Constantine, Venizelos, Gallipoli Campaign, Megali Idea, National Schism

Giriş

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Yunanistan, Balkan Savaşları sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ne karşı kazanımlarını "koruma" mücadelesi içinde olduğu oldukça kırılgan bir süreçten geçmekteydi. 1910'da iktidara gelen Venizelos liderliğindeki Yunanistan, Balkan Savaşları sonrasında topraklarını yaklaşık olarak iki katına çıkarmayı başarmıştı¹; böylece 1897'de Osmanlı Devleti karşısında alınan "utanç verici yenilgi telafi"² edilmiş, kazanılan zafer ve topraklar ordunun moralini yükseltmiş³, toplum büyük bir "özgüven" sağlamıştı. Venizelos'un deyiimiyle Yunanistan artık "küçük ve önemsiz bir devlet değildi"⁴. Ancak bu "olağanüstü" askeri ve siyasi başarılarla rağmen Yunanistan, bu savaşlardan en az toprak kazanarak ayrılan Bulgaristan ve bu süreçte toplamda 124 bin kilometrekarelik bir toprak parçasını (Doğu Trakya haricindeki tüm Balkan toprakları ve Ege Adaları) ve 4 milyon nüfusunu kaybetmiş olan Osmanlı Devleti'ne karşı kendisini güvende hissetmiyordu. Bulgaristan'la Makedonya konusunda uzlaşmazlık halinde olan Yunanistan özellikle Ege Adaları meselesi nedeniyle 1914 yılı başında Osmanlı Devleti ile savaşın eşiğine gelmişti⁵.

Bölgede kendi etkisi altında bir Türk-Yunan-Roman ittifakı kurma umudu taşıyan Almanya'nın girişimleriyle uzlaşmazlıkların giderilmesi

- 1 Savaş öncesinde toplamda sahip olunan 64.786 kilometrekarelik alan toplamda 108.762 kilometrekareye çıkarılırken nüfus 2.700.000'den 4.800.000'e yükseltmişti. Douglas Dakin, *İ Epopoi tis Elladas, 1770-1923*, Metafrasi: A Ksanthopoulos, Morfotiko Idrima Ethnikis Trapezis Athina, 2012, s.303-305.
- 2 Giorgos Romaios, *İ Peripetia tou Kinovouleftismou stin Ellada, 1897-1915*, Tomos I, Ekdoseis Pataki, Atina, 2011, s.480.
- 3 Thanos Veremis, *O sthanos stin elliniki politiki, Apo tin anexasistias eos ti dimokratia*, Metafrasi: Papathanasopoulou Silia, Ekdotiki Kourier, Athina, 2000, s.90.
- 4 Venizelos'un 20 Şubat 1914'te parlamentoda yaptığı konuşma için bkz Eleftherios Venizelos, *Politikai Ypothikoi, Anthologitheisai apo ta Keimena Aftou*, Tomos II, Athina, 1969, s.121.
- 5 Balkan Savaşları sırasında Yunanistan tarafından işgal edilmiş olan bu adaların nihai kaderinin savaş sonrasında imzalanan Londra Anlaşması'yla Büyük Devletler tarafından belirlenmesine karar verilmişti. 1914 yılının başında Büyük Devletler Gökçeada, Bozcaada ve Meis adaları dışında kalan Doğu Ege Adalarının tümünün Yunanistan'a bırakılmasına karar vermiş (British Documents on the Origins of the War 1898-1914, ed. G.P. Gooch and H. Temperley, London 1936, Volume X, Part I, No.211, ancak Anadolu'nun güvenliği konusunda endişeye kapılan İttihatçılar özellikle stratejik açıdan oldukça önemli olan Sakız ve Midilli'nin Yunanistan'a bırakılmasına kesinlikle izin vermeyeceklerini dolayısıyla bu kararı tanımadıklarını ilan etmişti. Bunun üzerine iki ülke arasındaki gerginlik hızla tırmanmış her iki ülke de olası bir savaş için donanmasını güçlendirmenin yollarını aramaya başlamıştı. Osmanlı Devleti İngiltere'den iki adet savaş gemisi satın alırken; Yunanistan da Amerika'dan iki savaş gemisi alma konusunda girişimlerde bulunmuştu. Bkz. Basil Kondis, "The Problem of the Aegean Islands on the eve of World War I and Great Britain", in Greece and Great Britain During World War I, *The Institute for Balkan Studies*, First Symposium, Thessaloniki, 1985, s.56; Necdet Hayta, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s.121; "Greek Version of Trouble", *The New York Times*, 21 June 1914.

amacıyla gerçekleştirilen görüşmelere rağmen sorun çözülememişti⁶. Osmanlı Devleti adalardaki Yunan işgalinin sonlandırılmasını talep ederken Yunanistan buna karşı çıkıyordu. Ege adaları ile başlayan gerginlik daha sonra her iki ülke yaşayan Rum ve Müslüman azınlığa uygulanan muamele nedeniyle daha da tırmanmıştı. Venizelos'a göre Küçük Asya ve Trakya'da yaşayan Rum nüfusa kötü muamele yapılıyordu ve Osmanlı Devleti, Rumlara yönelik göç ettirme siyaseti izliyordu. Buna karşın Türkiye'nin iddiası özellikle Makedonya'da yaşayan Müslümanların kötü muamele ve katliamlara maruz kaldığı yönündeydi. 12 Haziran'da Venizelos parlamentoda yaptığı konuşmada azınlık meselesi nedeniyle iki ülkenin savaşmak zorunda kalabileceğini belirtecekti⁷. İki ülke arasında çıkacak bir savaş tüm Balkan ülkelerinin de dâhil olduğu çok daha geniş çaplı bir savaşa dönüşebilirdi. Bu nedenle taraflar arasındaki sorunların çözüme kavuşturulması konusunda İngiltere Haziran ayı sonunda yeni bir girişim başlattı ve her iki ülkeye barış görüşmeleri için bir çağrı yaptı.

Venizelos'un en önemli kaygısı, ortaya çıkacak bir Osmanlı-Yunan savaşına hazırlıksız yakalanmaktı. Donanma ve asker gücü bakımından Yunanistan kesinlikle böylesi bir savaşa hazır değildi⁸ ve bu nedenle izlenmesi gereken dış siyaset mümkün olduğunca ılımlı ve temkinli olmalıydı. İki devlet arasında çıkacak olası bir savaş, Yunanistan'ı Bulgar saldırılarıyla karşı karşıya bırakabilir ve kazanılan tüm topraklar bir anda kaybedilebilirdi. Üstelik var olan ittifak anlaşmasına rağmen Sırbistan, bu iki devletten birisiyle yapılacak savaşta yardıma gelemeyeceğini dile getiriyor, İngiltere sürekli olarak Osmanlı Devleti ile bir savaştan kaçınılması gerektiğinden söz ediyordu. Tüm bunların ötesinde yeni ele geçirilen topraklarda tam egemenliğin sağlanması, rejimin siyasi ve ekonomik kapasitesinin artırılması ve burada yaşayanların entegrasyonu⁹, ancak barış koşullarında sağlanabilirdi. Ayrıca Venizelos iki ülke arasındaki bu gerginlik nedeniyle İngiltere ve Fransa'nın desteğini arkasında bulamıyor ve hiçbir şekilde hazır olmadığı bir savaşa girişmek ve kazanımlarını riske atmak istemiyordu. Bu nedenle İngiltere'nin çağrısına olumlu yanıt verecek ve uzlaşma görüşmelerine katılmaya razı gelecekti¹⁰. Benzer bir uzlaşmacı tutumun Osmanlı Devleti tarafından da benimsenmesi üzerine nihayet İngiltere'nin girişimleri sonucunda 21 Temmuz'da iki taraf arasında Brüksel'de bir müzakere süreci başladı. Bu süreçte Alman Kralı Wilhem, Yunan Kralı ile yaptığı gizli yazışmalarda Osmanlı Devleti lehine bazı tavizler verilerek bir anlaşmaya varılması yönünde telkinlerde bulunmuştu. Bunun üzerine Yunan

6 Kostas Loulos, *I Germaniki Politiki stin Ellada 1896-1914*, Ekdoseis Morfotiko Institutou ATE, Athina, 1990, s.215; "Greece tells Turks to stop expulsions", *The New York Times*, 13 June 1914.

7 Kostas Loulos, s.222; "Greece tells Turks to stop expulsions", *The New York Times*, 13 June 1914.

8 Hebert Adams Gibbons, *Venizelos, Mia viografia 1864 - 1920*, Metafrasi: Michalis Katsimitsis, Ekdoseis Evrasia, Athina, 2008, s. 221.

9 Alexander Karagiannis, *Greece's Quest for Empire at the Paris Peace Conference, 1919-1920: The Diplomacy of Illusions*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Indiana University, 1981, s.33.

10 Edouard Driault, *Ellada kai A' Pagkosmos Polemos: apo to kinima ton neotourkon, 1908 mechri ti Synthiki tis Lozannis*, 1923, Ekdoseis Pelasgos, Athina, 1999, s.143.

Kralı, Venizelos'a uzlaşmaya varması konusunda baskı yapmış¹¹ ve Venizelos'u adalar üzerindeki Türk egemenliğini kabul ederek Osmanlı Devleti ile bir ittifak anlaşması yapmaya ikna etmişti. Hatta, azınlık meselesi konusunda Osmanlı Devleti'nin mübadele önerisi Venizelos tarafından olumlu karşılanmış ve iki taraf bu konuda görüşmelerde bulunmuştu¹². Venizelos'un temelde amacı Yunan-Sırp anlaşmasının yanında Osmanlı Devleti ile de bir ittifak anlaşması yaparak Yunanistan'ın pozisyonunu Bulgaristan'a karşı güvenceye almaktı¹³. Ancak 28 Temmuz'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a savaş açması üzerine tüm bu barış görüşmeleri sonuçsuz kalacak Venizelos Türkiye ile uzlaşma umudu başarısızlıkla sonuçlanacaktı¹⁴.

Venizelos'un en önemli kaygısı uzlaşmazlıkların giderilemediği Osmanlı Devleti'nin savaşa ilişkin tutumunun ne olacağı meselesiydi. Bu, tam olarak kestirilemediği için Yunanistan'ı savaşa ilişkin kesin bir siyaset benimsemekte zorlanıyordu ve bu nedenle savaşın hemen başında Venizelos Yunanistan'ın tarafsız olduğunu açıklayacaktı¹⁵. Ancak çok geçmeden Osmanlı cephesinde yaşanan gelişmeler Venizelos'u bu tarafsızlık politikası konusunda kaygılandırmaya başlayacaktı. Osmanlı Devleti, 3 Ağustos'ta genel seferberlik ilan etmiş, Bulgar sınırına asker konuşlandırmış ve 11 Ağustos'ta İstanbul'a gelen iki Alman gemisinin satın alındığını duyurmuştu. Venizelos'a göre bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin savaşa Almanya'nın yanında dâhil olma yönünde bir hazırlık içinde olduğuna işaret ediyordu¹⁶. Eğer bu gerçekleşirse, Osmanlı Devleti'nin kaybettiklerini geri kazanma yönünde bir adım atması oldukça yüksek bir ihtimaldi. Peki, bu koşullarda Yunanistan nasıl bir siyaset benimsemeliydi? Savaşa katılmak zorunda kalırsa hangi tarafta yer almalıydı?

11 Necdet Hayta, *a.g.e.*, s.123.

12 Ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2012; Fuat Dünder, *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İletişim Yay., 2008; Nurten Çetin, "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", *Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, Konya, 2010, ss.151-165.

13 George B. Leon, *Greece and the Great Powers 1914-1917*, Institute for Balkan Studies-143, 1974, s.14.

14 C.M. Woodhouse, *The Story of Modern Greece*, Faber and Faber, London, 1968, s.194.

15 Bu nedenle savaşın hemen başında Sırbistan, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yaşadığı uzlaşmazlık nedeniyle 1 Haziran 1913'te imzalanan ittifak anlaşması çerçevesinde yardım talebinde bulunduğu Yunanistan bu çağrıya olumsuz yanıt vermişti. Söz konusu anlaşma ve askeri konvansiyona göre askeri bir tehditle karşılaşması halinde Yunanistan'ın Sırbistan'a yardım etmesi gerekiyordu. Ancak Venizelos, Yunanistan'ın yaşamış olduğu bu kırılğan süreçte, Sırbistan Hükümetini uzlaşmacı bir tutum benimsemeye davet ediyor, provokasyona yol açabilecek her türlü eylemden kaçınması tavsiyesinde bulunuyor ve Osmanlı Devleti ile yaşanan mevcut sorunlar nedeniyle Sırbistan'ın yardımına gelemeyeceğini bunun ancak bir Bulgar saldırısı halinde mümkün olabileceğini belirtiyordu. Bu durum çok açık bir şekilde Yunan-Sırp anlaşmasının ihlali anlamına gelse de Venizelos'a göre özellikle Osmanlı Devleti'nin savaşa yönelik tutumunun net olmadığı bir süreçte Yunanistan tarafsız kalmalıydı. Leon, *a.g.e.*, s.16.

16 Michael Llewellyn Smith, "Venizelos' Diplomacy, 1910-1923: from Balkan Alliance to Greek-Turkish Settlement", in *Eleftherios Venizelos, The Trials of Statesmanship*, Ed. Paschalis M. Kitromilidis, Institute for Neohellenic Research National Hellenic Research Foundation, Edinburg University Press, England, 2008, s.152.

Venizelos'un Yunanistan'ı Savaşa Dâhil Etme Girişimleri

Savaşın başından itibaren bu konuda Yunanistan siyasetinde iki farklı görüş ortaya çıktı. Venizelos'a göre Osmanlı Devleti'nin savaşa katılması durumunda Yunanistan'ın tarafsız kalması kesinlikle mümkün değildi. İzlenecek tek siyaset "1821'den bu yana yapılmakta olduğu üzere"¹⁷ İngiltere ile birlikte hareket etmek ve savaşa İtilaf Devletleri safında katılmaktı¹⁸. Savaş kesin olarak İtilaf Devletleri'nin galibiyetiyle sonuçlanacaktı ve bu "işbirliği" neticesinde Yunanistan, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'a karşı "güvende" olabilir ve toprak bütünlüğünü koruyabilirdi¹⁹. Daha da önemlisi, Osmanlı Devleti ile farklı cephelerde savaşmak ve savaş sonrasında "kazanan tarafta" yer almak Megali İdea'nın gerçekleştirilmesi için de önemli bir fırsata dönüştürülebilir, Trakya, İzmir ve hatta "kaybedilen başkent" İstanbul Yunan sınırlarına dâhil edebilir ve Akdeniz'de "Büyük Yunanistan" kurulabilirdi²⁰. Bu nedenlerden ötürü Yunanistan risk almalı ve savaşa mutlaka katılmalıydı²¹. Bu siyasetini, 10 Ağustos 1914'te parlamentoda yaptığı konuşmada Venizelos açık bir şekilde ortaya koyuyordu:

*"Hâlihazırda Osmanlı Devleti ile adalar konusunda ertelenmiş bir savaş halindeyiz. Bu durumun devam ettirilmesinde güçlü müttefiklerimizin desteğinin yanımızda olması bizim çıkarlarımızdır. Eğer Osmanlı Devleti'nin dâhil olacağı bir savaşta yer almazsak ve Osmanlı Devleti savaştan galip çıkarsa bu durumun sonuçlarından birisi Küçük Asya'daki Helenizm'in tümüyle ortadan kalkması ve Asya kıyılarına yakın olan adaların kaybedilmesi olacaktır. Osmanlı Devleti'nin savaştan mağlup ayrılması durumunda ise Küçük Asya'nın yeniden düzenlenmesinde Yunanistan çıkarları göze alınmayacaktır"*²².

17 Dimitrios N. Chondrokoukis, *Praxikopimata kai epanastaseis: apo ton Othona mechri simera: mia vathia anatomia, mia sfairiki analysi pou anadeiknyei ta gegonota "pros apofygyn" kai ta gegonota "pros mimisin"*, Ekdoseis Pleias, Athina, 1976, s.42.

18 Seligman, a.g.e., s.43.

19 Pavlos Petridis, *Synchroni Elliniki Politiki Istoria, 1862-1917: Apo tin en Athinai V synelefsi stin ekthronisi tou Konstantinou Glyxmpourgk*, Tomos II, Ekdoseis Gkovosti, Athina, 1999, s.224.

20 Bkz. George Kaloudis, "Greece and the Road to World War I: To What End", *International Journal on World Peace*, Vol. XXXI, No.4, December 2014, s.9-49; Melisa Rossi, *The Armchair Diplomat on Europe*, Penguin Books, London, 2005

21 Viktor Papakosmas, *O stratos stin politiki zoi tis Ellados, To praxikopima tou 1909 kai oi epiptoseis tou mechri simera*, Metafrasi: Alexandras Fiada, Ekdoseis Vivliopoleion tis Estias, Athina, 1981, s.250; "Zaimis won't form cabinet", *The New York Times*, 9 Mart 1915. Venizelos 8 Ağustos'ta George Streit'e Yunanistan'ın savaşa katılmak zorunda olduğunu şu şekilde açıklayacaktı: "Yunanistan, özgür Avrupa'nın barbar ve özgür olmayan askeri bir esarete maruz kalmasına-ki böylesi bir durumda sadece Yunanistan değil aynı zamanda tüm Avrupa büyük bir felaketle karşı karşıya kalacaktır- engel olmak için bu savaşa katılmak zorundadır. Bkz. George Streit, *Imerologion-Arxeion*, Tomos A', Athina, 1964, s.21.

22 Michael L. Smith, *Ionian Vision, Greece in Asia Minor, 1919-1922*, Allen Lane, London, 1973, s.153. Bu noktada önemli bir soruya yanıt vermek gerekiyor. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti ile yaşanan gerginliğin bir savaşa dönüşme ihtimalinden şiddetle kaçınan Venizelos savaş sırasında neden radikal bir siyaset değişikliğine gitmiş ve Osmanlı

Ancak Venizelos'un savaşın hemen başındaki bu düşünceleri Yunanistan'da tüm tarafların üzerinde hemfikir olduğu "milli bir karar"a dönüşmüş değildi²³. Savaşı Almanya'nın kazanacağına inanan Kral Konstantin temkinli bir yaklaşım sergiliyor ve böylesine büyük çaplı bir savaşa dahil olma konusunda aceleci bir siyaset benimsememesi gerektiğine inanıyordu. Askeri eğitimini Almanya'da tamamlamış olması, Alman "askeri disiplin ve gücüne" olan hayranlığı ve Alman Kralı II. Kayzer William'ın kız kardeşi Sofia ile evli olması Konstantin'i doğal olarak Almanya'ya karşı bir cephede yer alma konusunda çekimser kılan nedenlerin başında gelmekteydi. Ancak Kral'ı daha çok kaygılandıran "Balkan Savaşları yorgunu" Yunanistan'ın savaşa dâhil olarak kazanımlarını riske atmasıydı. Elbette Balkan Savaşlarında Yunan ordularının komutanı olarak büyük başarılarla imza atmış bir lider olarak Megali İdea'nın gerçekleşmesini en az Venizelos kadar arzuluyordu, ancak böylesine büyük bir savaşa dâhil olma konusunda hiç değilse aceleci davranılmaması gerektiği kanaatindeydi. Nitekim savaşın başlamasından hemen sonra Kayzer savaşa kendi yanında dâhil olması için Yunanistan üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş, 2 Ağustos'ta Konstantin'e gönderdiği telgrafta Yunanistan'dan

Devleti'ne karşı savaşmayı göze almıştı? Bunun en önemli nedeni Venizelos'un İngiltere ve Fransa ile yapacağı ittifaka olan güvencesiydi. Savaş öncesinde böylesi bir güvenceden yoksun olan Venizelos savaş sırasında Osmanlı Devleti ile farklı cephelerde yer alınması halinde "büyük güçlerin" yardımıyla Yunanistan'ın yeni topraklar kazanabileceğine inanıyordu. Venizelos'un söz konusu bu projesindeki en önemli güvencesi ise İngiltere idi. Savaş öncesinde Lloyd George ile yaptığı gizli görüşmelerde Venizelos, İngiltere'nin Balkanlarda güçlü bir Yunanistan projesine destek olabileceği ve Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesine razı gelebileceği yönünde garantiler almıştı. Ayrıca bu görüşmelerde Venizelos şöyle bir kanata varmıştı: "İngiltere, Balkanlarda ve Osmanlı Devleti'nden alınacak topraklarda daha güçlü bir konuma getirilecek bir Yunanistan'ın İtilaf Devletleri çıkarlarına daha iyi hizmet edecektir". Nitekim Yunanistan'ın Osmanlı Devletine karşı başlatmış olduğu bağımsızlık mücadelesinden sonraki sürece bakıldığında bu iki devletin yardımıyla Yunanistan'ın önemli kazanımlar ve güvenceler sağladığını görmek mümkün olacaktır. Örneğin 1821'de Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan bağımsızlık mücadelesi ancak bu iki devletin yardımıyla mümkün olabilmiş; 1897'de Osmanlı Devletine karşı girişilen savaşın büyük bir bozgunla sonuçlanması ise yine bu iki devletin müdahalesi sonucunda engellenebilmişti. Balkan savaşları sonucunda topraklarını iki katına Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ ile yapmış olduğu ittifak sonucunda çıkarabilmiş; savaş sonrasında Osmanlı Devleti ile Ege adaları meselesi ile yanşana gerginlikten ötürü Yunanistan yine Büyük Güçlerin desteğine başvurmak durumunda kalmıştı. (bkz. George Kaloudis, "Greece and the Road to World War I: To What End", *International Journal on World Peace*, Vol. XXXI, No.4, December 2014, s.9-49). Bu nedenle Yunanistan'ın Megali İdea projesi ve özellikle Osmanlı Devletine aleyhine olan genişlemesine yardımcı olabilirdi. Lloyd George bu hayalin gerçekleştirilmesi konusunda önemli bir vaatte bulunuyordu. Bu nedenle Venizelos'a göre tek yapılması gereken İtilaf Devletlerine bu noktada cömertçe davranıp savaşa kendi taraflarında dahil olma konusunda istekli görünmektir. Özetle Venizelos'a göre Yunanistan Osmanlı Devleti'ne karşı tek başına savaşacak ve bunu başarıyla sonuçlandıracak güçten yoksundu; ancak büyük güçlerle birlikte hareket ederek mevcut kazanımlarını koruyabilir ya da yeni topraklar kazanabilirdi. Melisa Rossi, *The Armchair Diplomat on Europe*, Penguin Books, 2005; Andre Gerolymatos, "Lloyd George and Eleftherios Venizelos 1912-1917", *Journal of Hellenic Diaspora*, Vol. XV, No.3&4, 1988, ss.37-49.

23 Georgios Ventiris, *I Ellas tou 1910-1920, Istoriki Meleti*, Tomos I, Ekdoseis Ikaros, Athina 1970, s.229.

Sırbistan'a karşı Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna yardım etmek için savaşa katılmaya davet etmişti. Ancak söz konusu bu davet Kral tarafından Yunanistan'ın savaşa dâhil olması halinde Bulgaristan'la yaşanan Makedonya sorununun büyüyeceği ve Balkanlardaki statükonun bozulacağı gerekçesiyle kabul edilmemişti. Hatta, 4 Ağustos'ta Kral'a gönderdiği bir başka telgrafta Kayzer'in "Eğer Yunanistan Almanya'nın yanında yer almazsa iki taraf arasındaki ilişkiler tümüyle kesilecektir" tehdidi karşısında dahi Konstantin, tarafsızlık politikası konusunda kararlı bir duruş sergilemişti²⁴. Dolayısıyla savaşın başından itibaren Kral doğrudan Almanya yanlısı bir siyaset izlemekten öte Venizelos'un savaşa dâhil olma girişimlerine karşı Yunanistan'ın tarafsız kalması gerektiğini savunacaktı²⁵.

İki taraf arasındaki bu görüş farklılıklarına rağmen Venizelos Yunanistan'ı savaşa girme konusunda yoğun bir çaba gösterdi. İngiltere ve Fransa ile yaptığı temaslarda bu yönde girişimlerde bulundu²⁶. Kral'ın onayıyla 18 Ağustos 1914'te İtilaf Devletleri'nden herhangi bir çağrı olmaksızın İngiltere'ye şu mesajı gönderdi: "Gerekmesi halinde Yunanistan 250,000 kişiden oluşan tüm ordu ve donanmasını Sırbistan'a yardım etmek ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak üzere İtilaf Devletleri emrine vermeye hazırdır"²⁷. Peki Kral, tarafsızlık politikası benimsemesine neden böylesi bir tutum benimsedi? Kral'ın bu tavrını Venizelist yazar Ventiris, 'Kral'ın hiçbir şekilde İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'ı kendi yanlarında savaşa dâhil edeceğine inanmadığı iddiasıyla' açıklamaktadır²⁸. George Leon'a göre ise Kral, Venizelos'un savaşa İtilaf Devletleri yanında dahil olma talebinin hiçbir şekilde olumlu karşılık bulmayacağına ve amacının sadece Yunanistan'ın savaşa girme koşullarını müzakere etmekte olduğuna yönelik kanaati nedeniyle Venizelos'la uzlaşma yoluna gitmişti. Diğer yandan Kral, Venizelos'un bağımsız tutumundan giderek rahatsız olmaya başlamıştı ancak "parlamentoda tarafsızlık siyaseti benimseyecek hiçbir hükümetin de Venizelos'un desteği olmadan ayakta kalmasının imkânsız olduğuna" yönelik düşüncesi bir şekilde onu Venizelos'la uyumlu hareket etmeye zorluyordu²⁹. Üstelik Kral, İtilaf Devletleri'nden hiçbir şekilde savaşa katılması yönünde Yunanistan'a resmi bir davet olmadığı bir aşamada, Megali İdea çerçevesindeki kazanımları sayesinde halk nezdinde oldukça popüler bir lidere dönüşmüş olan Venizelos'a karşı çıkma ve bu konuda açık bir çatışmaya girmenin çok akıllıca bir siyaset olmadığı kanaatindeydi. Nitekim çok geçmeden Kral öngörüsünde haklı çıkacaktı.

24 Driault, *a.g.e.*, s.149-151.

25 René Puaux, *Etsi Efiçe O Venizelos*, Metafrasi: Dina Nika, Ekdoseis Istoritis, Athina, 1994, s.31.

26 Nikolaos Tsiros, *Kratos, Exousia, Koinovoulēfiko Systema se Krisi, Kata tin Periodo 1914-1920*, Ekdoseis Papazisi, Athina, 2013, s.30.

27 Driault, *a.g.e.*, s.153; David Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties*, Vol. II, Victor Gollanc Ltd, London, 1938, s.1205-1209.

28 Ventiris, *a.g.e.*, s.229.

29 Leon, *a.g.e.*, s.43.

Venizelos'un söz konusu önerisi, Osmanlı Devleti'nin savaş dışında olduğu gerekçesini öne süren İngiltere ve Fransa tarafından kabul edilmedi³⁰. Temel siyaseti Balkanlardaki dengeyi gözetmek ve mümkün olduğunca Osmanlı Devleti'ni savaşın dışında tutmak olan³¹ İngiltere, yakın bir zamanda Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olma ihtimalini oldukça düşük görüyordu. Dolayısıyla bu aşamada Yunanistan'ın savaşa dâhil olması Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın Almanya yanında savaşa katılmasına, Bulgaristan'ın Sırbistan'a saldırmasına³² ve Balkanlardaki dengenin bozulmasına yol açabilirdi³³. Yunanistan bu noktada savaş öncesinde oluşturmaya çalıştığı Balkan federasyonu fikrine yoğunlaşmalı ve Balkanlar içerisinde ortaya çıkabilecek bir çatışmadan mümkün olduğunca kaçınılmalıydı. Ayrıca Yunanistan'ın savaşa dâhil olması, İstanbul'a yönelik siyaseti nedeniyle Rusya'nın tepkisine yol açabilirdi³⁴. Dolayısıyla mevcut koşullarda Yunanistan tarafsız kalmaya devam etmeliydi.

Ancak Venizelos girişimlerine ara vermeden devam etti. İkinci kez, 5-11 Eylül 1914'te Almanya ve Fransa arasında yaşanan Marne Savaşı'ndan hemen önce, Kral'dan İtilaf Devletleri'ne "Osmanlı Devleti'nin savaşa Almanya'nın yanında dâhil olması halinde Yunanistan'ın İtilaf Devletleri yanında yer alma konusunda kararlı olduğunu" belirten bir mesaj göndermesi talebinde bulundu. Almanya'nın Fransa'ya karşı savaşta büyük üstünlük sağladığı ve Alman ordularının Paris'in sadece 70 km uzağında olduğu böylesi bir aşamada Kral, iki taraf arasındaki savaşın sonuçlarının beklenmesi gerektiğini öne sürerek buna karşı çıktı. Kral'a göre savaşın kazanılması halinde İtilaf Devletleri'ne böylesi bir teklif götürülmeliydi. Bu noktada Kral'ı ikna etmek için Venizelos "önemli ve değerli olanın savaş sonunda değil, böylesine kritik bir aşamada yardım teklifinde bulunmak olduğunu" öne sürecek, hatta savaşı Fransa'nın kaybetmesi halinde istifa etmeye dahi razı olduğunu belirtecekti. Kral böylesi bir çağrıda bulunma konusunda oldukça isteksizdi ancak bu kez, belki de Venizelos'un "istifa ihtimali"ni kendi çıkarları açısından önemli bir gelişme olarak gören Kral, geri adım atarak böylesi bir çağrı yapmayı kabul edecekti³⁵. Ancak çağrı bir kez

30 Kostas N. Barbis, *Ethnikos Dichasmos, Aitia-Enoxoi, Synepeties*, Ekdoseis Erodios, Defteri Ekdosi, Thessaloniki, 2007, s.125. İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey teklifinin reddedilmesini şu şekilde açıklıyor: "Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aşamasında Yunanistan savaşa yanımızda katılma konusunda bize bir teklif getirdi. Osmanlı Devleti savaşta olmadığı için teklif bizi oldukça zor durumda bıraktı... Eğer bu teklifi kabul etmiş olsaydık sonuçları bir felaket olmasa da oldukça ciddi olacaktı".

31 Keith Robbins, "British Diplomacy and Bulgaria, 1914-1915", *The Slavonic and East European Review*, Vol.49, No.117. London, 1971, s.566.

32 Edward Grey, *a.g.e.*, s.180.

33 Leon, *a.g.e.*, s.43-45.

34 C.R. Smith, "Great Britain and the 1914-1915 Straight Agreement with Russia: The British Promise of November 1914", *The American Historical Review*, Vol.70, No.4 (July 1965) pp. 1015-1034.

35 Venizelos'un 26 Ekim 1934'te *Eleftheron Vima* gazetesinde yayınlanan "Savaşın başlamasından sonra Kral Konstantin'in Politikası" başlıklı makalesinden, bkz. *Ekdotikos Oikos Kyromanos, Istoría tou Ethniki Dixasmou, Kata tin Arthografia tou Eleftheriou Venizelou kai tou Ioannou Metaxa*, Tetarti Ekdoseis, Ekdotikos Oikos Kyromanos, Thessaloniki, 2010, s.95.

daha İtilaf Devletleri tarafından olumsuz karşılanacaktı. Netice itibariyle, Marne Savaşı Almanya'nın yenilgiyle sonuçlanmış ve Venizelos'un istifa etmesi için bir gerekçe kalmamıştı. Bu koşullarda bir türlü savaşa dâhil olamayan Venizelos, giderek Yunanistan'ın "tehlikeli bir izolasyona" sürüklendiği endişesine kapılmaya başlayacaktı³⁶.

Ancak Ekim ayında Osmanlı cephesinde yaşananlar bu endişenin azalmasına yol açacak ve İtilaf Devletleri nezdinde Yunanistan'ın savaşa dâhil olma girişimlerine yeni bir boyut kazandıracaktı. Osmanlı Devleti 2 Ağustos'ta Almanya ile imzaladığı gizli anlaşma uyarınca³⁷ 29 Ekim'de daha önceden Almanya'dan satın aldığı gemilerin de dâhil olduğu bir donanma filosu tarafından Rusya'nın Karadeniz kıyısına sürpriz bir saldırı gerçekleştirdi³⁸ ve böylece savaşa resmen dâhil oldu. Almanya'nın Osmanlı Devleti'ni kendi safında savaşa dâhil etmek istemesindeki temel neden Rusya'nın Batı'daki müttefikleri ile olan bağlantısını kesmek iken³⁹ Genç Türkler liderliğindeki Osmanlı Devleti, savaşı imparatorluğa uluslararası güvenlik ve statüsünü yeniden kazandıracak büyük bir fırsat⁴⁰ olarak değerlendiriliyor ve özellikle Balkan Savaşları sonrasında kaybedilen toprakların geri alınmasını amaçlanıyordu. Dolayısıyla İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin savaşın dışında kalacağına yönelik plan ve beklentisi büyük bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştı⁴¹. Osmanlı Devleti'nin bu "cüretkârlığına" inanamayan⁴² İngiltere, zorunlu olarak Yunanistan'ın savaşa dâhil olma isteğini yeniden değerlendirmek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti'nin tercihini Almanya'dan yana kullandığı ve Bulgaristan'ın Balkanlarda bir birlik oluşturulması girişimlerine bir türlü olumlu yanıt vermediği bir atmosferde Yunanistan, Sırbistan'a yardımda bulunabilir ve böylece bölgedeki dengenin Almanya lehine değişmesinin önüne geçilebilirdi. Sonunda savaşa katılma konusunda Venizelos'a uzun bir süredir beklemiş olduğu "yeşil ışık" yakılmıştı, İtilaf Devletleri'nin "inadı" kırılmış ve Yunanistan'a yönelik "beklenen teklif" yapılmıştı. Şimdi yapılması gereken bu çağrıya olumlu yanıt vermek ve bir an önce savaşa katılmaktı.

Ancak tam da bu kritik aşamada Venizelos açısından iç siyasette daha önemli bir sorun baş göstermeye başladı. Kral ve etrafında oluşmaya başlayan Antivenizelist blok, Venizelos'un savaşa dahil olma konusundaki

36 Gerolymatos, *a.g.e.*, s.43.

37 J. Holland Rose, "Great Britain and the Eastern Question", *The Journal of International Relations*, Vol.12, No.3 (Jan. 1922) pp.307-319, s.312; A.L. MacFie, "The Strait Question in the First World War, 1914-18", *Middle Eastern Studies*, Vol.19, No.1 (Jan.1993), pp.43-74.

38 Ulrich Trumpener, "Turkey's Entry into World War I: An Assessment of Responsibilities", *The Journal of Modern History*, Vol.34, No.4 (Dec.1962), pp.369-380.

39 Rene Albrecht-Carrie, *Diplomatic History of Europe since the Congress of Vienna*, Harper&Brothers, New York, 1958, s.336.

40 Mustafa Aksakal, *The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and the First World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s.152.

41 Stefanos Tsaparas, *I politiki igesia kai oi xenoi sti neoteri istoria tis Elladas, 1821-1920*, Ekdoseis Livani, Athina, 1988, s.442.

42 Driault, *a.g.e.*, s.153.

gerekçelerinin güçlenmesine rağmen onun izlemiş olduğu siyasete karşı katı bir tutum benimsemeye ve önemli eleştiriler getirmeye başladı. Öncelikle Venizelos'un savaşı İtilaf Devletleri'nin kazanacağı yönündeki inancını oldukça iyimser bulan Kral'a göre savaşı Almanya'nın kazanma ihtimali daha yüksekti. İkinci olarak başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri Yunanistan'a savaşa dâhil olması karşılığında Megali İdea kapsamında bir taviz verileceği yönünde hiçbir resmi bir teklifte bulunmuş değildi. Hiçbir garanti olmaksızın savaşa girmek oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi. Üçüncü ve en önemlisi Yunanistan, Balkanlarda bir "Bulgar tehdidi" ile karşı karşıyaydı ve bu tehdit karşısında İtilaf Devletleri ne bir askeri yardım ne de milli güvenliğin sağlanması konusunda herhangi ciddi bir güvence veriyordu⁴³. Tüm bunların ötesinde Kral'a göre bir deniz ülkesi olarak Yunanistan bölgedeki en büyük güç olan İngiltere'ye karşı duramayacağından savaşa Almanya'nın yanında da dâhil olamazdı. Böylesi bir yolu seçmesi halinde ise İngiltere ve Fransa derhal harekete geçerek ülkeyi işgal edecekti. Dolayısıyla bu nedenlerden ötürü Kral'a göre Yunanistan savaşa dâhil olarak riske girmemeli bunun yerine bir "denge politikası" izlemeli ve tarafsız kalmalıydı⁴⁴. Mevcut koşullarda "milli çıkarlar" bunu gerektiriyordu⁴⁵. Kral'ın bu siyasetinin en önemli iki destekçisi yine Kral gibi Almanya'da askeri eğitim görmüş Genelkurmay Başkanı İoannis Metaksas ve Alman kökenli Dışişleri Bakanı George Streit idi⁴⁶. Bu iki ismin ortak özelliği Kral gibi savaşı Almanya'nın kazanacağına inanmaları⁴⁷ ve kişisel olarak Alman askeri ve siyasi kültürüne olan hayranlıklarıydı⁴⁸. Bu her iki isim de Kral gibi mevcut koşullarda Yunanistan için en ideal olanın tarafsızlık olduğuna inanıyor ve savaşa katılmanın bir zorunluluk arz etmesi halinde ise Yunanistan'ın Rusya'nın yer aldığı bir blokta değil Almanya ile birlikte hareket etmesi gerektiğine savunuyorlardı⁴⁹. Örneğin Streit'e göre Yunanistan savaşa İtilaf Devletleri'nin yanında dâhil olma siyaseti yerine tüm Balkanlarda bir tarafsızlık politikasının hayata geçirilmesine odaklanmalı ve böylece gerek İtilaf

43 Tsiros, *a.g.e.*, s.30.

44 Dimitris Kitsikis, *Sinkritiki İstoria Ellados ke Tourkias ston 20tou Aiona, Asteias*, Athina, 1978, s.177.

45 Ventiris, *a.g.e.*, s.229.

46 Streit savaş sırasında Alman yanlısı tutumu nedeniyle 1914 yılı Ekim ayında Venizelos tarafından görevden alınacak ve Londra'ya büyükelçi olarak tayin edilecekti. Puaux, *a.g.e.*, s.37.

47 Metaksas'ın 3 Eylül 1914'te dile getirdiği "Kendimize ait olan yetenek, karakteristik ve ayırt edici özelliklerimize (cachet) hiçbir şekilde dokunmaksızın Alman ruhunu anlayan, tüm bu özellikleri bu ruha göre şekillendiren ve buna uygun bir şekilde hareket edenlere ne mutlu!" sözleri (Metaxas, *a.g.e.*, s.348.) ve Streit'in Rusya'ya yönelik yaptığı bir değerlendirmede sarf ettiği "Küçük Milletler Büyük Güçler arasında bir denge siyaseti izlemelidir....İtilaf Devletleri'nin savaşı kazanma ihtimalinin daha yüksek olduğu bir gerçek. Ancak savaşın önceden kestirilemeyen halleri karşısında bunu kesin olarak öngörmek mümkün değil. Tıpkı Venizelos'un Almanya'nın tümüyle yok olacağına yönelik görüşüne katılmadığım gibi. Kaldı ki Alman yanlısı tutumum ölçüsünde böyle bir şeyi arzu etmem de mümkün değil" ifadesi bu duruma bir kanıt olarak gösterilebilir. Smith, *a.g.e.*, s.43-44.

48 Doros Alastos'un deyişiyle Venizelos ne kadar kişisel olarak bir "İngiliz ve Fransız hayranı ise" bu iki isim de o kadar "Alman hayranıydı". Doros Alastos, *Venizelos, Patriot, Statesman, Revolutionary*, Percy Lund Humphries, London, 1942.

49 Dimitris Pournaras, *Eleutherios Venizelos, H Zoi kai to Ergon tou*, Tomos A, Ekdoseis Eleutheros, Athina, 1975, s.387.

gerekse İttifak Devletleri'nden gelecek herhangi bir tehdidi bertaraf etmeliydi⁵⁰. Özetlemek gerekirse, 1914 yılı İtilaf Devletleri'nin savaşa dâhil olması için Yunanistan'a "yeşil ışık" yaktığı ancak Venizelos ile Kral arasında "milli bir mutabakat" sağlanamaması nedeniyle bunun bir türlü gerçekleştirilemediği bir yıl olarak kapandı. Taraflar bu görüş ayrılığı nedeniyle açık bir çatışmaya girmede, ancak bir şekilde Venizelos'un savaşa girme konusundaki yoğun çabası, buna karşı Kral'ın "tarafsızlık ısrarı" Yunan iç siyasetinin bir çıkmaza girmesine yol açacaktı. 1915 yılı başında İngiltere'nin savaşa ilişkin planları bu ayrılığı daha da derinleştirecek Yunanistan'ın hızla "milli bir bölünme" sürecine girmesine neden olacaktı⁵¹.

Çanakkale Harekâtı ve Venizelos'un Kral'ı İkna Etme Girişimleri

1915 yılı başında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun 240 bin kişiden oluşan birlikle Sırbistan'a yeni bir saldırı hazırlığı içinde olduğuna yönelik alınan istihbarat, İngiltere'nin savaşa kendi safında katılması konusunda Yunanistan'a yeni bir çağrıda bulunmasına neden oldu⁵². Lloyd George'a göre böylesi bir saldırının gerçekleşmesi halinde Sırbistan büyük bir bozguna uğrayabilir ve Balkanlar tümüyle kaybedilebilirdi. Venizelos Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan Balkan ittifakının kilit ismiydi ve yine bu kritik noktada onun girişimleriyle özellikle çekimser bir tutum benimseyen Romanya ikna edilebilir ve oluşturulacak bir İtilaf Devleti ordusuyla olası bir felaket önlenebilirdi⁵³. İkinci olarak, İngiltere açısından Çanakkale'ye yapılacak bir operasyon için Yunanistan'ın ordusu ile donanmasına ve savaş sonrasında bölgedeki siyasi varlığına ihtiyaç duyulabilirdi. Özellikle Osmanlı Devleti'nin "beklenmedik" bir şekilde tarafsızlığını bozarak savaşa Almanya'nın yanında katılmasından sonraki süreçte İngiltere ve Fransa Çanakkale'ye denizden yapılacak bir operasyonun hazırlığı içerisine girmiş; İstanbul ele geçirilerek Osmanlı Devleti'nin egemenliğine son verilmesi amaçlanmıştı⁵⁴. Bunun yanında savaş sonrasında "Rusya'nın tek başına Boğazları ve İstanbul'u ele geçirme⁵⁵ ve bölgede lider güç konumuna yükselmesi"⁵⁶ ihtimalinden endişe duyan İngiltere ve Fransa Yunanistan'ı savaşa sokarak hem Rusya'nın karşısına

50 Smith, *a.g.e.*, s.43-44.

51 Yunanistan'daki bu bölünmüşlük sürecini Venizelist ve Konstantinist Yunan tarihçilerin gözünden karşılaştırmalı olarak ele alan bir çalışma için bkz. Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*, Derlem Yay., İstanbul, 2010, s.88-111.

52 Christos A. Theodoulou, *I Ellada kai i Antant*, Metafrasi: Valia Akasiadou, Ethniko Idryma Erevnon kai Meleton "Eleftherios K. Venizelos", Ekdoseis Pataki, Athina, 2011, s.140.

53 Gerolymatos, *a.g.e.*, s.45.

54 Leon, *a.g.e.*, 101.

55 E.E. Adamof, *Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001, s.102.

56 Sergios A. Gialistras, *Ethnikoi Agones 1909-1959, Meleti Istoriki- Stratiotiki*, Ekdoseis Estia, Athina, 1963, s.93; "The Future of Constantinople", *The Guardian*, 6 March 1915, s.8.

-önemsiz de olsa- bir rakip daha çıkarmak⁵⁷ hem de savaş sırasında saldırı gücünü artırmayı hedefliyordu⁵⁸.

Nihayet Venizelos Yunanistan'ı savaşa dahil etmek ve siyasetini hayata geçirmek için önemli bir fırsat yakalamıştı. Yunanistan'ın savaşa girme koşulları, 6 Ocak'ta İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Francis Eliot ve Venizelos arasında yapılan bir toplantıda tartışıldı. İngiltere'nin temelde iki talebi vardı: Birincisi Yunanistan'ın askeri yardımda bulunarak Sırbistan'la ittifak halinde olmasıydı. Böylesi bir ittifak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a yönelik hareketine kesin olarak engelleyecekti. İkincisi Bulgaristan'la olan uzlaşmazlığını sonlandırma ve bir Balkan birliği oluşturulmasını kolaylaştırmak için Kavala'nın Bulgaristan'a bırakılmasıydı⁵⁹. Böylece savaşa ilişkin tutumu henüz tam olarak anlaşılamayan Bulgaristan'ın Sırbistan'a karşı hiç değilse tarafsız kalması sağlanabilirdi⁶⁰. Venizelos ikinci koşulun tartışılabilir ve kabul edilebilir olduğunu ancak Yunanistan'ın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı yapılacak bir savaştan ziyade tercihinin Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak olduğunu belirtecekti. Venizelos Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, Sırbistan'a böylesi bir saldırıya kalkışacağına inanmadığını dile getirecek, böylesi bir durumun gerçekleşmesi halinde ise Bulgaristan ve Romanya'nın İtilaf Devletleri ile birlikte hareket edeceğine inandığını belirtecekti⁶¹.

Aslında Venizelos Bulgaristan'ın kesinlikle İtilaf Devletleri ile birlikte hareket etmeyeceğine inanıyordu. Amacı bir şekilde savaşa girme konusunda tüm koşulları Osmanlı Devleti üzerinden belirlemek ve "pazarlığı" buna göre şekillendirmektir. Bu nedenle Eliot'a iki argüman üzerinden Yunanistan'ın önceliğinin Osmanlı Devleti'ne yönelik bir askeri harekate girişmek olduğunu belirtti: Ege adaları ve azınlık meselesi. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Osmanlı Devleti, Ege Denizi'nde yaşanan gerginlikten dolayı Yunanistan'a bir nota vermiş ancak bu nota Yunanistan tarafından reddedilmişti. Daha da önemlisi Osmanlı Devleti Anadolu'da yaşayan Rumlara

57 Adamof, *a.g.e.*, s.102.

58 Ayrıca Sırbistan'ın Çanakkale hareketına sıcak bakmıyor olması, İtilaf Devletleri açısından Yunanistan'ı en önemli müttefik olarak öne çıkarıyordu. John Campbell and Philip Sherrad, *Modern Greece*, Frederick A. Praeger, New York, 1969, s.117.

59 İkinci Balkan Savaşı sırasında Yunanistan topraklarına katılmış oldukça zengin ve değerli bir bölge olan Kavala'da yaklaşık 30 bin Yunanlı yaşıyordu. Savaş sonrasında bu bölge Bulgaristan ve Yunanistan arasında büyük bir soruna dönüşmüş iki ülke bu nedenle savaşın eşğine gelmişti. Balkanlardaki dengeyi kendi lehine değiştirmek amacıyla olan İtilaf Devletleri Bulgaristan'ı kaybetmek istemiyordu. Kavala bölgesinin Bulgaristan'a bırakılması teklifi ilk olarak Rusya tarafından gündeme getirilmişti. Rusya ile yapılan görüşmelerde Bulgaristan Kavala'nın kendisine bırakılması halinde Selanik üzerindeki iddiasından tümüyle vazgeçeceğini belirtmişti. Yunanistan'ın vereceği bu tavizle Bulgaristan İtilaf Devletleri safına çekilmesi mümkün olabilirdi. Bkz. Harry N. Howard, *The Partition of Turkey, A Diplomatic History, 1913-1923*, University of Oklahoma Press, 1931, s.158. David Lloyd George, *War Memoirs*, Vol.1, Nicholson&Watson, London, 1933, s. 233; Campbell and Sherrad, *a.g.e.*, s.118.

60 Teodoulou *a.g.e.*, s.160.

61 Teodoulou *a.g.e.*, s.140.

kötü muamelede bulunuyordu ve Venizelos Yunanistan'ın savaşa girmesine yönelik temel argümanını Anadolu'da yaşayan Hıristiyan nüfusa biran önce yardım edilmesi gerektiğine dayandıracaktı: Ona göre; “Osmanlı Devleti Batı Trakya ve Küçük Asya’da yaşayan Hıristiyan nüfusu yok etme konusunda oldukça kararlı adımlar atıyordu ve Osmanlı Devleti’nin savaşa dâhil olmasından sonra durum daha da şiddetlenmiş, Küçük Asya adeta bir vahşet meydanına dönüşmüştü. Çaresiz bir şekilde kıyılarına akın etmiş olan Hıristiyan nüfus yardım talep ediyordu. Bu acı haykırışlara Yunanistan’ın duyarsız kalması mümkün değildi”⁶². Dolayısıyla Venizelos Yunanistan’ın daha fazla beklemesinin bir anlamının olmadığını ileri sürmekteydi⁶³. Diğer yandan bu süreçte Yunanistan’ın savaşa girmesini İtilaf Devletleri’ne yönelik bir fedakârlık olarak gören Venizelos bunun karşılığında Megali İdea konusunda bir karşılık beklentisi içindeydi. Özellikle de Küçük Asya konusunda bir “taviz” koparmayı başarırca hem bu konuda büyük bir adım atmış olacak hem de Kral’ın öne sürmüş olduğu “İtilaf Devletleri’nden resmi bir teklif olmadığı” yönündeki tezini çürütmüş olacaktı. Ve böylesine bir tavizi koparabilmek için Venizelos Anadolu’daki Rumların “zulme uğradığı” tezini öne sürecek ve bu taleplerin ancak “İtilaf Devletleri’nin Küçük Asya’nın Yunan kamuoyuna ‘büyük ödül’ olarak sunulmak üzere Yunanistan tarafından işgal edilmesine razı gelmesi halinde” yerine getirilebileceğini belirtecekti⁶⁴.

62 Driault, a.g.e., s.159-160.

63 Teodoulou a.g.e., s.139-142. Özellikle 1914 yılında itibaren Yunanistan’ın temelde iddiası Osmanlı Devleti’nin Anadolu’da ve Trakya’da yaşayan Rumlara tarihin bir döneminde görülmemiş oranda bir zulüm (persecution) uyguladığı yönündeydi ve Genç Türkler izlemiş oldukları bu siyasetle bölgede binlerce yıldır yaşamakta olan halkın tümüyle eliminasyonunu amaçlıyordu. (“Turkey preparing for war” The New York Times, 12 June 1914) Buna karşın Osmanlı Devleti’nin iddiası Makedonya’da yaşayan Müslümanların kötü muamele ve katliamlara maruz kaldığı yönündeydi. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin bir diğer iddiası Yunanistan’ın Rum göçünü bir propaganda aracı olarak kullandığı ve Anadolu’da Rumlara baskı ve zulüm yapıldığını iddia ederek Avrupa kamuoyunu etkilemeye çalışıyor olduğu yönündeydi. Bu şekilde Yunanistan iki taraf arasında uzlaşmazlık konusu olan adalar meselesinde Avrupa devletlerinin desteğini almayı amaçlıyordu. I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında yaşanan gerginlik ve karşılıklı göç hareketleri hakkında bilgi için bkz. Hasan Taner Kerimoğlu, *İttihat-Terakki ve Rumlar 1908-1914*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.345-457; Yunanistan’ın 1912-1922 tarihleri arasında Anadolu’daki Megali İdea propagandasına yönelik bir çalışma için ayrıca bkz. Nilüfer Erdem, “Megali idea’nın Anadolu’daki destekçilerinden Doktor Apostolos N. Psaltoff’un 1912-1922 Dönemindeki Etkinlikleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.13, S.27, İzmir, 2013, s.63-77; Ayrıca İttihatçıların bu şekilde amacının kıyıları Türkleştirmek olduğunu öne süren çalışma için bkz. Fuat Dündar, *Modern Türkiye’nin Şifresi: İttihat ve Terakki’nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İletişim Yay., 2008.

64 Eliot, Venizelos’un bu yaklaşımına önemli bir itirazda bulunacaktı. Eliot’a göre Venizelos’un öne sürmüş olduğu “Küçük Asya kıyı şeridinin Yunanistan tarafından işgal edilmesi” yaklaşımı oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi. Eliot’a göre kıyı şeridinden öte esas olarak Anadolu’daki egemenliğin kimde olacağı önemliydi. Eğer Anadolu’daki egemenlik Osmanlı Devleti’nde kalmaya devam ederse bu iki taraf arasındaki gerginliğin artarak devam etmesi anlamına gelecekti. Kaldı ki mevcut savaş koşullarında Anadolu’da her an Genç Türkler karşı bir “devrim” yapılabilir ve İmparatorluğun Almanya ile ittifakı sonlandırılabilirdi. Yeni hükümetin savaşı sonlandırma ve barış talebine İtilaf Devletlerinin olumsuz yaklaşması mümkün değildi. Venizelos’un tüm planları ve beklentisi Osmanlı Devleti’nin parçalanarak son bulacağı ve böylesi İngiltere’nin domine ettiği bölgede

Venizelos'un bu talepleri İtilaf Devletleri nezdinde tüm yönleriyle tartışıldı. Yunanistan'ın Anadolu'daki toprak taleplerinden 'haberdar' olan ve İstanbul'a yönelik bazı planları olduğuna yönelik şüpheleri bulunan Rusya, Boğazlara gerçekleştirilecek olan bu "alelacele" hareket öncesinde Yunanistan'ın desteğinin aranmasından dolayı rahatsız olmuş ve buna karşı çıkmıştı. Rusya Yunanistan'ın savaşa katılması halinde bu hak iddiaları için bir temel oluşturabileceği endişesini taşıyordu⁶⁵. Ancak İngiltere ve Fransa açısından Balkanlarda Sırbistan'ı Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yoğun baskısından kurtarmak⁶⁶ ve Çanakkale'ye yapılacak bir operasyonla Osmanlı Devleti'ni bir an önce sonlandırmak Rusya'nın bu itirazından çok daha büyük önem arz eden bir durumdu. Dolayısıyla Venizelos'un Küçük Asya talebi İngiltere tarafından kabul edildi ve 23 Ocak'ta resmi olarak kendisine iletildi:

"Eğer Yunanistan Sırbistan'ın müttefiki olarak savaşa dahil olmayı kabul ederse Fransa ve Rusya Yunanistan'a Küçük Asya sahilinde çok önemli toprak verilmesini memnuniyetle kabul edecektir". Eğer Venizelos kesin bir vaat talep ediyorsa inanıyorum ki bunu alması zor olmayacaktır. Eğer yanıtı olumlu ise bir an önce Fransa, Rusya ve kendi Kral'ını bilgilendirmesinde yarar vardır"⁶⁷.

Elbette Yunanistan'ın bu talebinin kabul edilmesi daha önce Eliot-Venizelos görüşmesinde prensip olarak uzlaşmaya varıldığı üzere Kavala'nın Bulgaristan'a bırakılması koşuluna bağlıydı⁶⁸. Venizelos'a göre İngiltere'den gelen bu resmi yanıt Yunanistan'ın savaşın başından itibaren savaşa İtilaf Devletleri yanında katılması için belki de yakalanan en önemli fırsattı. İngiltere'den gelen bu yanıt Megali İdea siyasetinin resmi olarak tanındığı anlamına geliyordu.

Yunanistan'ın kolaylıkla egemenlik kurabileceği tezi üzerine kurulmuştu. Nitekim bu noktada Eliot'un görüşlerine katılan Venizelos "Türklerin Küçük Asya'da kalmaya devam etmeleri halinde sahil şeridinde sahip olmanın çok da önemli bir kazanım olmadığını" dile getirecekti. TNA: FO 371/2241, Grey to Elliot, Telegram No.11, 7 January 1915'ten akt. Theodoulou, *a.g.e.*, s.139-142.

65 Nitekim şubat ayında İngiliz-Fransız güçlerinin Çanakkale'ye saldıracağı kesinleştiğinde bu durum İtilaf Devletleri arasında ciddi bir krize dönüşecekti. Rusya Yunanistan'ın harekâta katılmasına kesin olarak karşı çıkacak, 4 Mart'ta İngiltere ve Fransa'ya gönderdiği notada Rusya, sadece İstanbul'u, Boğazlar'ın batı kıyısını ve Asya'daki sahilinin bir kısmını değil aynı zamanda İmroz, Bozcaada, Enez-Midye hattına kadar Güney Trakya'nın da kendisine bırakılacağı İngiltere ve Fransa tarafından kabul edilmesini talep edecekti. Bu süreçte Venizelos sürekli olarak Yunanistan'ın İstanbul üzerinde siyasi bir iddiası olmadığına yönelik İtilaf Devletleri büyükelçilerine beyanlarda bulunacak ve Rusya'ya bu konuda güvence vermeye çalışacaktı. Sonuç olarak Yunanistan'ın bu çağrısına Rusya'nın olumlu yanıt vermesi ve muhtırasının 12 Mart'ta İngiltere ve 10 Nisan'da Fransa tarafından kabul edilecek ve taraflar arasındaki kriz sonlandırılacaktı. Bkz. Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923, Uluslararası İlişkiler Üzerine bir İnceleme*, Çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001, s.33; Marc Ferro, *The Great War 1914-1918*, Çev. Nicole Stone, Routledge, London, 1973, s.73; Kitsikis, *a.g.e.*, s.175; Pierre Renouvin, *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1914-1918*, Çev. Örgen Uğurlu, Örgün Kitabevi, İstanbul, 2004, s.403-404; Theodoulou, *a.g.e.*, s.185.

66 Dakin, *a.g.e.*, s.308.

67 TNA: FO 371/2242, Grey to Elliot, Telegram No.24, 23 January 1915'ten akt. Theodoulou, *a.g.e.*, s.143-144.

68 Theodoulou, *a.g.e.*, s.143-144.

Yunanistan'ın çıkarları tümüyle İngiltere ile örtüşüyordu ve yapılan anlaşma oldukça basitti: İngiltere Yunan donanmasının da yardımıyla gerçekleştireceği Çanakale harekatiyle İstanbul'u alarak Rusya'nın bölgede egemen bir güç olmasının önüne geçecek ve Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldıracak ve bunun karşılığında Yunanistan Kavala'dan vazgeçecek ancak İzmir ve çevresini alarak "yüzyıllık hayalini" gerçekleştirecekti⁶⁹. Dolayısıyla Venizelos iç siyasette izlemiş olduğu politikaya karşı büyüyerek güçlenen muhalefete rağmen hiçbir şekilde bu fırsatı kaçırmak istemiyordu. Şimdi yapılması gereken savaşa katılma konusunda "milli bir karara" varmak amacıyla çekinceleri bulunan Kral'ın bir an önce ikna edilmesiydi. Bu amaçla aynı gün Venizelos Kral'a hitaben bir memorandum kaleme aldı ve şunları belirtti:

"Yunanistan milli tarihinin en kritik dönemiyle karşı karşıyadır. Bugüne kadar yürütülen politika tarafsızlığın devamından yana bir politikaydı. Bugüne kadar Yunanistan'ın savaşa dâhil olması konusunda Sırbistan'a karşı ittifak anlaşması yükümlülüğümüz olmasına rağmen tarafsızlığın bozulması konusunda ısrarcı olmadım. Ancak şimdi sadece bu yükümlülüğün yerine getirilmesi değil aynı zamanda birkaç yıl öncesine kadar hiçbir şekilde hayal dahi edilemeyecek çapta büyük ve güçlü bir Yunanistan yaratılması için savaşa dâhil olması için çağrıda bulunuyorum. Elbette bu büyük değişimi başarıyla sonuçlandırmak için büyük bir tehlikeyi göğüslemek gerekmektedir. Ancak meselenin uzun ve derin bir araştırmasının ardından vardığım sonuç böylesi bir tehlikeyi göğüslemek zorunda olduğumuz yönünde. Zorundayız, çünkü esas olarak savaşta yer almaması ve tarafsızlığını devam ettirmesi halinde Yunanistan kendisini çok daha büyük bir tehlikeye maruz kalmış halde bulacaktır. Eğer Alman-Avusturya işgali altındaki Sırbistan'ın parçalanmasına seyirci kalırsak Alman-Avusturya ordularının Makedonya sınırında duracağı ve Selanik'i de almak için girişimde bulunmayacağına dair hiçbir güvenceye sahip değiliz... Savaşa İtilaf Devletleri karşısında katılma cüreti gösteren, savaştan hiçbir zarar görmeden çıkmayı başaran, Alman çıkarlarına hizmet eden, güvenliğini Almanya ile yaptığı ittifak ile güvence altına alan ve bunu gelecekte de devam ettirecek gibi görünen Osmanlı Devleti, vakit kaybetmeksizin ve sistematik bir şekilde; topluca ve hiçbir mazerete başvurmaksızın Anadolu'da yaşayan Rumları ortadan kaldırma işini tamamlayacak ve bu insanların mallarına el koyacaktır. Osmanlı Devleti böylesi bir siyaset izlerken Küçük Asya'da gözü olan Almanya hiçbir şekilde buna engel olmayacak aksine Osmanlı Devleti'nin bu tutumunu destekleyecektir. Yüz binlerce Rum'un Anadolu'dan kovulması yalnızca kendileri açısından bir felaket olmayacak aynı zamanda Yunanistan ekonomisinin de tehlikeye atılmasıyla sonuçlanacaktır. Bu nedenlerden ötürü kesinlikle savaşa dâhil olunması gerektiğin inanıyorum. Elbette bu durum başlı başına oldukça ciddi ve tehlikeli bir durum arz etmektedir. Ancak bu tehlikenin de ötesinde temel beklentim ve umudum sadece Osmanlı Devleti'nin büyük bir bölümünde yaşayan Yunanlıların kurtarılmasının değil aynı zamanda büyük ve güçlü bir Yunanistan yaratılmasıdır"⁷⁰.

69 Gunnar Hering, *Ta Politika Kommata Stin Ellada, 1881-1936*, Metafrasi: Thodoros Paraskeiopoulos, Morfotiko Idrima Ethnikis Trapezis, Athina, 2012, s.891.

70 Ventiris, *a.g.e.*, s.372.

Venizelos'un savaşa İtilaf Devletleri safında katılma gerekçesi olarak öne sürmüş olduğu "Anadolu'daki Rumların zulme uğradığına ilişkin yaklaşım" konusunda Kral, Venizelos'la tümüyle farklı düşünüyordu. Kral'a göre asıl olarak Venizelos'un savaş sırasında açık bir şekilde izlemiş olduğu İtilaf Devletleri yanlısı politika "Anadolu'daki Rumların durumunun daha kötü bir hal almasına" yol açmıştı⁷¹. Her ne kadar Venizelos, Anadolu'da yaşayan Rumlara "düşmanca"⁷² bakıldığını ve mevcut koşullarda burada yaşayanların hayati tehlikesinin en üst seviyeye çıktığını öne sürse de Kral'a göre esas olarak savaşa İtilaf Devletleri tarafında dahil olmak Rumların durumunu daha da tehlikeli bir hale sokabilirdi. Ayrıca, Kral her ne kadar savaşı Almanya'nın kazanacağına inanıyor, Kavala'nın Bulgaristan'a bir taviz olarak verilmesine karşı çıkıyor ve Venizelos'un dış politikasını ülkenin güvenliği açısından oldukça riskli buluyor olsa da aslında Venizelos'un ortaya koymuş olduğu "hedeften" oldukça etkileniyordu. "Büyük ve güçlü Yunanistan" hedefi, unvanını son Bizans İmparatoru Constantine Paleologue'tan alan, kendisini onun varisi ve Osmanlı Devleti'ne karşı "kendisinden önceki Kralların öcünü alacak birisi" olarak gören Kral Konstantin'i oldukça heyecanlandırıyordu. Balkan Savaşları sırasında kendi "askeri yetenekleri" ve Venizelos'un "siyasi dehası" sayesinde Yunanistan, topraklarını yaklaşık olarak iki katına çıkarmayı başarmış ve Megali İdea konusunda "dev bir adım" atmıştı. Şimdi gelinen noktada aynı siyasi lider savaşa İtilaf Devletleri safında girilmesi halinde Yunanistan topraklarının iki kat daha artırılabilirliğini savunarak ortaya Yunanistan tarihinin en büyük hedefini koyuyor ve Kral'ı ikna etmeye çalışıyordu. Gerçekleşmesi halinde Yunanistan 1912'deki topraklarından beş kat daha fazlasına sahip olacak, nüfusu iki katına çıkacak ve böylece Megali İdea başarılmış olacaktı. Kaldı ki Balkan Savaşları sonrasında Yunanistan'da "on milyon Yunan'ın" tek bir çatı altında birleştirilmesi tezini Venizelos'un temsil ettiği liberal kanattan daha çok dillendiren, "büyük hayal"ın başkahramanı ve sembolü olma idealini taşıyan Kral⁷³ ve temsil ettiği konservatif bloktu. Dolayısıyla tüm bunlar onu savaşa dâhil olmaya yaklaştıran gerekçelerdi ve Çanakkale hareketi neticesinde Osmanlı Devleti'nin son bulması ve İstanbul ve İzmir'in alınması ihtimaline, Kral karşı durmakta oldukça büyük güçlük çekiyordu. Nitekim memorandumunu okuduktan sonra eşi Kraliçe Sofia'ya şu itirafta bulunacaktı:

*"Mevcut koşullar oldukça ciddi bir durum arz etmekte. Kayzer'in kayınbiraderi olarak eğer İtilaf Devletlerinin, devletimin sınırlarını beş kat daha büyütecek olan teklifini kabul etmezsem ülkem beni vatan haini olarak değerlendirebilir"*⁷⁴.

71 Smith, a.g.e., s.38.

72 "The Stirrings in the Balkans", *The Guardian*, 11 Ocak 1915, s.6.

73 Marianna D. Hristopoulou, "O 'Oneiropoulos Pragmatopoulos': Eleftherios Venizelos kai Megali İdea, 1909-1920", *Ethniko Idryma "Eleftherios Venizelos", Eleftherios Venizelos: Diamorfosi tis Politikis Skepsi tou, Idelogikes afetires kai epiroes, İdrima tis Voulis ton Ellinon*, Athina, 2014, s.261.

74 Leon, a.g.e., s.111.

Bu sözler Kral'ın Venizelos'un siyasetini onaylamaya oldukça yaklaştığını gösteriyor. Ve eğer Metaksas'ın "kararlı" duruşu olmasaydı büyük bir ihtimalle bu kritik aşamada Kral Yunanistan'ın savaşa girmesine izin verecekti. Kral'ın zihnindeki bu "çelişki"ye rağmen Metaksas Çanakkale hareketına katılmama konusunda çok daha netti ve aynı gün Kral'la yapmış olduğu toplantıda öne sürmüş olduğu tezlerle onu etkilemeyi başaracaktı. Metaksas'a göre şu nedenlerden ötürü Yunanistan tarafsızlık siyasetini devam ettirmeliydi: Öncelikle Venizelos'un ortaya koymuş olduğu bu "büyük hedef" ulaşılabılır görünse de Yunanistan'ın çok açık bir "Bulgar saldırısı tehdidiyle" karşı karşıya olduğu bir atmosferde savaşa katılmak oldukça riskliydi. Yunan ordusunun Avusturya'ya karşı savaşmak için Sırbistan'ın yardımına gitmesi Yunanistan'ı Selanik'te olası bir Bulgar saldırısına karşı savunmasız bırakabilirdi⁷⁵. Bu sırada gerçekleşecek bir Bulgar saldırısı karşısında ise koşullar hem Yunanistan hem de Sırbistan açısından bir felakete dönüşebilirdi⁷⁶. Kaldı ki İtilaf Devletleri ne Yunanistan'ı Bulgaristan'a karşı koruyacak bir güvence ne de böylesi bir istekliliğe sahip oldukları yönünde bir izlenim veriyorlardı. Dolayısıyla harekâta asker göndermek yerine Yunanistan, tüm birliklerini Makedonya'da olası bir Bulgar saldırısına karşı hazır tutmalıydı⁷⁷. İkinci olarak İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni tümüyle ortadan kaldırmaya karar verdiklerine yönelik tez fazlasıyla iyimserdi ve böylesi bir planla Venizelos, gelecekte Balkanlarda Bulgaristan aleyhine genişlemenin tümüyle feda edilmesine razı geliyor ve karşılığında Küçük Asya'ya yönelik kesin olmayan, oldukça zor ve riskli bir genişleme siyaseti izliyordu. Üçüncü olarak Balkanlarda, Bulgaristan'la bir ittifak yapılması ya da Bulgaristan'ın tarafsız kalması durumu söz konusu olamazdı. Bulgaristan'ın Almanya ve Avusturya'dan 150 bin frank yardım alması Almanya ile birlikte hareket ettiğinin ve savaşa Almanya'nın yanında dâhil olmak niyetinde olduğunun açık bir kanıtıydı⁷⁸. Bu nedenle Bulgaristan'ın eylemlerine güvenilemezdi. Dördüncü olarak oldukça zengin Kavala bölgesinin Bulgaristan'a bırakılması kesinlikle kabul edilmemeliydi⁷⁹.

75 John Campbell and Philip Sherrad, *Modern Greece*, Frederick A. Praeger, New York, 1969, s.118.

76 İoannis Metaxas, *To Prosopiko tou Imerologiou*, Tomos II, B, Athina, 1960. s.386-387.

77 Metaxas, *a.g.e.*, 407-413.

78 Metaxas, *a.g.e.*, s.383.

79 Metaksas anılarında 27 Ocak'ta Venizelos'la yapmış olduğu görüşmede Kavala'nın Bulgaristan'a bir taviz olarak verilmesine şu sözlerle karşı çıktığını dile getiriyor: "Bir asker olarak Kavala'nın Bulgaristan'a bırakılması fikrine karşı olmaktan dolayı büyük bir memnuniyet içerisindeyim. Çünkü böylesi bir taviz stratejik olarak çok önemli olan sınırlarımızın zarar görmesine neden olacaktır". Ve bu konuda Venizelos'la yapmış olduğu konuşmayı şu şekilde aktarıyor: Metaksas: Sayın Başbakan Osmanlı Devleti ne olacak?

Venizelos: (Tereddütlü bir şekilde) Osmanlı Devleti mi... Onu tümüyle ortadan kaldıracaklar.

Metaksas: Kimler?

Venizelos: Kimler olacak, İtilaf Devletleri!

Metaksas: Bunun biraz zor olduğu kanaatindeyim. Ayrıca İngiliz ve Fransızların böyle bir niyeti olduğunu sanmıyorum.

Venizelos: A, hayır! Şimdi böylesi bir niyet içinde olduklarını düşünüyorum.

Metaksas: Peki, bu nasıl gerçekleşecek? İtilaf Devletlerinin yapabileceği tek şey Çanakkale

Kral ve Metaksas'ın "Bulgar tehdidi" kaygısı nedeniyle Venizelos İtilaf Devletleri'ne gönderdiği mesajında Yunanistan'ın savaşa katılmayacağını belirtmek durumunda kaldı. Metaksas'la yaptığı görüşmede de açık bir şekilde ortaya koymaya çalıştığı üzere her ne kadar Venizelos Bulgaristan'ın ulusal bir tehdit oluşturmadığını öne sürse de bu konuda başarılı olamamıştı. Nitekim Eliot'un bu konuda benzer bir çizgide düşünüyor olması Metaksas'ın şüphesinde hiç de haksız olmadığını gösteriyordu. Eliot'a göre Venizelos'un Romanya'nın İtilaf Devletleri ile birlikte hareket edeceğine yönelik inancı belki kabul edilebilirdi ancak eylemlerine "kesinlikle güvenilmemesi gereken" Bulgaristan'ın benzer bir tutum benimseyeceğine yönelik inancı oldukça iyimserdi⁸⁰. Dolayısıyla İtilaf Devletleri'nin "Kavala karşılığında Küçük Asya"⁸¹ önerisi konusunda Kral'ı ikna edebilmek amacıyla Venizelos elinin oldukça zayıf olduğu bu konuda elini güçlendirmek için İngiltere'nin yardımına başvurdu. Venizelos'un isteği Romanya'nın da savaşa girmesi ya da en azından bir Bulgar saldırısı halinde dahil olacağını garanti edilmesiydi⁸². 1915 yılı başında İngiltere, Sırbistan'a yardıma giderek savaşa kendi tarafında katılması konusunda aynı zamanda Romanya'ya da bir teklif götürmüştü, ancak Romanya Bulgaristan'ın yokluğunda kesinlikle Yunanistan ve Sırbistan ile bir ittifak içinde olmayacağını belirtmişti⁸³. İngiltere Romanya'yı bu konuda ikna edebilmek için Kavala'nın kesinlikle Bulgaristan'a bırakılmasını istiyordu. Ancak bu koşulda Venizelos'un isteği karşılanabilirdi. 30 Ocak'ta Kral'a hitaben yazdığı ikinci memorandumda Venizelos Kavala konusunda onu ikna etmeye çalışıyordu:

"Kavala'nın bir taviz olarak verilmesi elbette ıstırap verici bir durumdur ve bu nedenle ruhen derin bir keder içindeyim. Ancak milli çıkarların güvenceye alınması gerektiği dikkate alındığında doğrudan Bulgaristan'a verilmesini teklif etmekte hiçbir şekilde tereddüt etmiyorum. [Kaldı ki] Gray'ın teklif etmiş olduğu Küçük Asya tavizinin mümkün olabilmesi ancak Bulgaristan'a gereken tavizin verilmesi halinde gerçekleşebileceği görüşümdedir. İnanıyorum ki İtilaf Devletlerinden "Antalya'dan

ve Boğazlar üzerinde bir tehlike yaratmak olacaktır. Böylesi bir durumda ise Osmanlı Devleti'nin askeri gücü Küçük Asya'nın savunması için ayrılacaktır. [Bu durumda] kim Küçük Asya'nın ele geçirilmesi için harekete geçecek?

Venizelos: Sayın Başbakan biraz sessizlikten sonra şöyle dedi: Böylesi bir durumda biz de savaşa katılacağız.

Metaksas: Küçük Asya'ya yönelik bir harekât mı başlayacağız?

Venizelos: Elbette.

Metaksas: [Bu durumda] Avrupa sınırlarımızı korumamıza kim yardımcı olacak?

Venizelos: Kimden?

Metaksas: Bulgarlardan

Venizelos: Osmanlı Devleti'ne karşı bir olacak olan Bulgaristan'ın müttefik olacağını öngörüyorum. Böylesi bir koşul olmaksızın savaşa katılmayacağız. Bu kesindir.

Metaksas: O halde operasyonun gerçekleştirilmesini düşünebiliriz. Bkz. Metaksas, *a.g.e.*, s.385-86.

80 Theodolou, s.140

81 Graham T. Clews, *Churchill's Dilemma: The Real Story Behind the Origins of the 1915 Dardanelles Campaign*, ABC-CLIO, 2010, s.168.

82 Ventiris, *a.g.e.*, s.261-262; Leon, *a.g.e.*, s.120-121.

83 Metaxas, *a.g.e.*, s. 383; Alastos, *a.g.e.*, s.150.

Edremit'e uzanan 125 bin kilometrekarelik tüm batı sahil şeridi talep edilebilir. [Buna karşılık] Bulgaristan'a terk edilmesi öngörülen (Kavala, Drama ve Serez) bölgesi toplamda 2000 km kareden daha büyük bir yer değil... Buradaki otuz bin Yunana karşılık Küçük Asya'da 800.000 Rum yaşamaktadır. Bu koşullarda Majesteleri sarsılmaz bir inançla Yunanistan'ın savaşa dâhil olması gerektiğine inanıyorum. Helen ulusunun bugün önüne çıkan bu fırsatın bir kez daha yakalanması mümkün görünmemektedir. Savaşa dâhil olmazsak Küçük Asya'da yaşayan Rumları kesinlikle kaybedeceğiz. Eğer İtilaf Devletleri savaştan galip ayrılırsa Küçük Asya'yı ve Osmanlı Devletine ait toprakların geri kalan kısmını kendi aralarında ya da İtalya ile paylaşacaklar. Diğer taraftan eğer Almanya ve Osmanlı Devleti galip gelirse sadece bölgede yaşayan 200.000 Yunanlı evlerine dönme umutlarını tümüyle yitirmiş olmayacak aynı zamanda tüm Küçük Asya'daki Rum nüfusunun korkunç boyutlarda yerlerinden edilmesiyle sonuçlanacaktır. Her halükarda Almanya'nın hakimiyeti Küçük Asya'nın tümüyle işgal edilmesini garanti altına alacaktır"⁸⁴.

Venizelos'un bu ikinci memorandumdaki ifadeleri çok açık bir şekilde Yunanistan'ın savaş sonrasındaki süreçteki paylaşımın dışında kalması endişesi taşıdığını göstermektedir. Bu kritik aşamada "zamanlamanın" savaşa katılmak için en uygun olduğuna inanan Venizelos'a göre Çanakkale harekatı sonrasında Osmanlı Devleti kesin olarak yıkılacak, Yunanistan savaşa dahil olmazsa Küçük Asya İtalya'ya bırakılacak, buradaki Yunanlılar bu kez başka bir devletin boyunduruğu altında yaşamaya mahkum bırakılacak ve Küçük Asya hiçbir şekilde "Helenizm'in bir parçası" haline getirilemeyecekti⁸⁵. Ancak bir kez daha Kral Venizelos'un savaşa katılma isteğine karşı çıktı: Kavala'nın Bulgaristan'a bırakılması kabul edilemezdi. Yunan tarihçi Panayotis Kanellopoulos'a göre "Venizelos kendisini 'Büyük Bulgaristan'ın kurulmasına adanmış olan Bulgaristan'ın böylesi bir tavizi kesinlikle tatmin edici bulmayacağını çok iyi biliyordu. Dolayısıyla bu teklifin kabulü zekice bir diplomatik hamleydi ve Venizelos'un amacı İtilaf Devletleri'ne yönelik bir iyi niyet göstergesi ortaya koymaktı. Ancak bu konuda Antivenizelist cephe onu hiçbir şekilde anlayamamıştı"⁸⁶.

İngiliz ve Fransız donanmasının Çanakkale harekatı Yunanistan'ın katılımı olmaksızın 19 Şubat 1915'te başladı. Siyasi arenada savaşa dahil olup olmama tartışmaları bir yana hareket, Yunan kamuoyunda büyük yankı bulurken Kral ve Venizelos yanlısı basın kendi tezleri üzerinden kamuoyunu etkilemeye çalıştı. Venizelos yanlısı gazeteler⁸⁷ genel olarak harekâtı "İstanbul'un özgürleştirilmesi, Yunanlılara uygulanan tiranlığın sonlandırılması ve Megali İdea'nın gerçekleştirilmesi için kaçırılmaması gereken büyük bir fırsat" olarak değerlendiriyordu. Kral Konstantin'i Alman yanlısı bir siyaset benimsemekle

84 Ventiris, *a.g.e.*, s.374-375.

85 Alastos, *a.g.e.*, s.151.

86 Foivos Grigoriadis, *Dixasmos-Mikra Asia, Istoría Mias Eikosaetias 1909-1920*, Ekdoseis Kerdinos, Athina, 1971, s.254; Dimitris Pournaras, *a.g.e.*, s.400-401.

87 *Astir Ethnos Estia, Nea Ellas ve Patris*.

ve Megali İdea konusunda yeterince cesur davranmamakla itham eden bu gazeteler “millet olarak savaşa dâhil olma zamanının geldiğini” öne sürüyordu. Buna karşın Kral yanlısı gazeteler⁸⁸ hareket konusunda daha temkinli bir yaklaşım sergiliyor, genel olarak kamuoyunu, Venizelos ve Venizelos yanlısı basının “propaganda eylemi içinde bulunduğu yönünde” ikna etmeye çalışıyor ve sağduyulu olmaya davet ediyordu. Ayrıca bu gazeteler Yunan milletinin Megali İdea rüyasından uyanması gerektiğini dile getiriyor, Venizelos’un izlemiş olduğu siyasetin oldukça tehlikeli olduğunu öne sürüyor, Venizelos’u “savaş yanlısı” olmakla itham ediyor ve ülkenin kesin bir felaketten ancak Kral’ın müdahalesiyle kurtarılabilirdiğini savunuyordu⁸⁹. Kamuoyunda savaşa dahil olup olmama tartışmalarının daha da yoğunlaştığı ve İngiliz ile Fransız donanmalarının tüm şiddetiyle Çanakkale’yi bombaladığı bir aşamada Şubat ayı sonunda İtilaf Devletleri harekate katılması konusunda Yunanistan’a son bir çağrıda bulundu⁹⁰. Bu “son fırsatı” kaçırmak istemeyen Venizelos kamuoyunda müdahale yönünde oluşan olumlu havanın yardımıyla bu kez Kral’a danışmaksızın savaşa girme yönünde yeni bir girişim başlattı. 28 Şubat’ta Kral’la yaptığı görüşmede harekâta 40 bin asker ve donanma ile katılma isteğini belirtti ve bu konuda Kral’ın yanıtını dahi beklemeden 29 Şubat’ta İngiltere’ye gönderdiği mesajında Yunanistan’ın harekate katılma kararı aldığını ilettili⁹¹. Aynı gün İngiltere, Yunanistan’ın bu talebini olumlu karşıladı. Ardından vakit kaybetmeksizin Venizelos, Metaksas’a Çanakkale çıkarması için gerekli birliğin hazırlanması talimatını verdi⁹². Bu kez Kral’a rağmen Venizelos savaşa dahil olmaya kararlı görünüyordu.

Ancak Metaksas Yunanistan’ı savaşa sokmamak konusunda en az Venizelos kadar kararlıydı. Venizelos’un emrine uymayacağını ve gerekmesi halinde istifa edeceği tehdidinde bulundu. Bu kritik noktada Venizelos, Metaksas’ın istifasını derhal kabul etmek yerine-belki de bu süreçte bu Venizelos’un en büyük hatalarından biriydi- onun bu resti karşısında geri adım attı. 2 Mart 1915’te Kral’ı ikna etmek için üçüncü ve son kez bir memorandum kaleme aldı. Bu memorandumda Venizelos hem Genelkurmayın itirazlarına hem de Kral’ın çekincelerine karşı savaşa “büyük güçlerin en güçlüsü”⁹³ İngiltere’nin yanında katılma gerekçelerini bir kez daha şu şekilde dile getirdi:

“Savaşta İngiltere’nin yanında yer almalıyız. İngiltere büyük devletler içerisinde en güçlü olanı ve Akdeniz’de ortak çıkarlarımızı var. Savaşın en başından beri hiçbir

88 Akropolis, Astrapi, Embros, Neon Asti, Skrip ve Hronos.

89 Papadimitriou, *O Ethnikismos sto Venizeliko kai Antivenizeliko Typo kai i Esoteriki diamachi*1914-1917, *Symposio gia ton Eleftherio Venizelo*, Etairia ellinikou logotechnikou kai istorikou archeiou, Mouseio Benaki, Athina, 1988, s.96-97.

90 Campell and Sherrad, *a.g.e.*, s.118.

91 Epaneinondas Io. Malainos, *Tis kata S. Markezinin viografias tou El. Venizelou Symplirosis kai Elenchos*, Ekdoseis Idiotiki, Athinai, 1965, s.31.

92 Metaxas, *a.g.e.*, s. 384; Pournaras, *a.g.e.*, 404.

93 Sotiris Rizas, *To Telos ths Megalis Ideas, O Venizelismos, O AntiVenizelismos kai i Mikra Asia*, Ekdoseis Kastanioti, Athina, 2015, s.37.

zaman bunu gizlemedim ve her zaman İngiltere ile birlikte hareket etmemiz gerektiğini savundum. Eğer bize güvenmelerini sağlayabilirsek ve bu konuda onları ikna edebilirsek karşılığında İngiltere milli çıkarlarımızı gerçekleştirmemize yardımcı olabilecektir. Şimdiye kadar İtilaf Devletleri iki kez Sırbistan'a yardım etmemiz konusunda bir çağrıda bulundu ve her ikisinde de bu çağrıya olumsuz yanıt verdik. Bu konuda temel gerekçemiz Sırbistan'a yardımda bulunmak için harekete geçmemiz halinde Bulgaristan'ın Selanik'i işgal edeceği ve Makedonya'ya egemen olabileceği ihtimaliydi. Ancak Bulgaristan'ın Sırbistan'ı işgal etmesi halinde savaşa katılabileceğimizi belirttik. Ancak savaş sırasında şartlar değişti. Osmanlı Devleti savaşa girdi ve İtilaf Devletleri Çanakkale üzerinden İstanbul'u almaya karar verdiler. Bu durum savaşa dahil olma konusunda bize önemli bir gerekçe oluşturuyor. Bu noktada savaşa katılmak Genelkurmayın endişe duyduğu ve öne sürdüğü üzere ordumuzu bir Bulgar saldırısı ihtimaline karşı güçsüz kılacağına inanmıyorum. Öncelikle toplamda beş bölükten oluşan ordumuzun dört bölüğü olduğu yerde kalmaya devam edecek. Beşinci bölük ise bu geri kalan dört kısma çok yakın bir yerde Trakya'da olacak. Eğer Çanakkale harekâtında başarılı olursa bu beşinci ordu İtilaf Devletleri ordularıyla birlikte Trakya'da Bulgaristan'a karşı bir tehdit oluşturacak. Eğer Çanakkale harekâtı başarısız olursa bu beşinci ordu hızlıca İtilaf Devletleri ordularının da yardımıyla Makedonya'daki orduya takviye için gidebilir.

Savaşa dahil olmamızın bize getirilerini yeniden vurgulamanın gereksiz olduğu düşüncesindeydim. Bir taraftan savaşa katılmamız halinde siz Majestelerinin de çok iyi bildiği üzere milli çıkarlarımız için uygun olan İstanbul ve boğazların uluslar arası bir statüye kavuşturulması konusunda söz sahibi olma hakkını elde ederken diğer taraftan başka kazançlarımız da olacaktır. İtilaf Devletleri Küçük Asya'nın savaş sonunda bize verileceği sözünü verdiler. Savaşın en başından itibaren hiçbir zaman Fransa ya da Rusya değil sadece İngiltere'nin barışın koşullarını belirleyecek tek güç olduğu konusundaki görüşümde hiçbir değişiklik olmadı. Bu noktada biz İngiltere'ye güveniyoruz. Savaş sonunda beklentimiz gerçekleşirse ve her iki tarafın da galip gelmeme durumu ortaya çıksa ve herhangi bir toprak değişimi olmasa dahi savaşa dahil edeceğimiz küçük bir birlik karşılığında kazanacağımız çıkarlar olacaktır. Savaşa girmemiz halinde ayrıca sadece adalar sorununu değil aynı zamanda Küçük Asya'dan Atina'ya gelmek durumunda kalan Yunan mültecilerin sorununu da çözüme kavuşturma imkanına sahip olacağız. Böylece bu Yunanlıların etkili bir şekilde gelecekte korunmasını sağlamış olacağız. Bunun yanında Ocak 1913'te Londra'da İngiliz Ekonomi ve Bahriye Nazırı ile görüşmelerde bulunduğumuz üzere İngiltere'nin Kıbrıs'ın dahi Yunanistan'a vermesi ihtimali konusunda aşırı iyimser olmak hiç de abartılı bir durum sayılmamalıdır. Bu noktada karşılaşacağımız tek olumsuzluk savaş sonrasında Osmanlı Devleti'nden kalan topraklar üzerindeki borçları üstlenmemiz olacaktır. Ancak karşılığında Kıbrıs'ı alacağız.

Eğer koşullar Yunanistan'ın tarafsız kalmasını mümkün kulsaydı ve tarafsızlık Yunanistan'ın elinde olan bir durum olsaydı mevcut çekimserliğimizi anlamakta zorluk çekmezdim. Ancak savaş sürdüğü sürece biz istemesek dahi savaşa katılmaya mecbur kalabiliriz. Buna mecbur kalabiliriz çünkü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Almanya'dan ekonomik ve askeri yardımla Bulgaristan bize doğrudan ya da

Sırbistan egemenliğindeki Makedonya üzerinden saldıracaktır. Böylesi bir durumda eğer tarafsız kalmaya devam edersek askeri materyal konusunda İtilaf Devletlerinin yardımına başvurmamız mümkün değildir. Eğer Bulgaristan doğrudan bize saldırırsa bu durumda oldukça zor bir durumda olacağız. İtilaf Devletleri hiçbir şekilde bize yardımcı olmayacaktır. Çünkü biz tarafsız kalıyoruz. Savaşa dâhil olmamız için başka bir neden ise şu: Eğer biz Çanakkale harekâtına katılmazsak Bulgaristan böylesi bir tutum benimsemeyeceği hiçbir şekilde garanti edilemez. Ve eğer böylesi bir durum ortaya çıkarsa Bulgaristan Trakya üzerinden denize açılmasına imkân tanıyacak olan Rodestos'u (Tekirdağ) almakla kalmayacak aynı zamanda Sırbistan Makedonya'sının Aksiyos (Vardar) nehrine kadar olan kısmını da egemenliği altına alma fırsatı yakalayacaktır. Böylesi bir durumda Bulgaristan sınırlarını genişletecek ve güç dengesi değişecektir. Eğer savaşa İtilaf Devletleri yanında katılmazsak savaş sonrasında politik bir gerekçemiz olmayacağından ekonomimizi ayakta tutacak bir borç alma ihtimalimiz de ortadan kalkacaktır. Doğal dostlarımız yanında savaşta yer almamak savaş sonunda askeri olarak yeniden toparlanmamız ve özellikle demiryolları hatlarının tanzimi için gereken yüz milyonlarca dolardan da mahrum olmamız anlamına gelecektir.

Majesteleri, eğer bu politikanın kabul etmezseniz büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalacağımızı söylememe izin veriniz. Savaşın en başından beridir İtilaf Devletlerine onların müttefiki olduğumuzu belirttik ve yardıma ihtiyaçları olduğunda bunu yerine getireceğimiz taahhüdünde bulunduk. İzlemiş olduğumuz bu politika ve vermiş olduğumu bu taahhüitten sayesinde şimdiye kadar açık bir şekilde çatışmaya girmeden kazançlarımız oldu. Bulgaristan'ın Makedonya üzerindeki iddialarını savuşturabildik ve Kuzey Epir'e egemen olduk. Yine bu ittifak sayesinde ekonomik yardım da almayı başardık. Şimdiye kadar İtilaf Devletleri bize iki kez Sırbistan'a yardım için çağrıda bulundu. Ancak biz bu iki çağrıya da olumsuz yanıt verdik. Eğer bu noktada bir kez daha yanıtımız olumsuz olursa güvenlerini kaybedeceğiz. Bu durum milli çıkarlarımız için umutlarımızın azalması anlamına gelecektir. Eğer İtilaf Devletleri yanında yer almak mümkün değilse o halde başka bir taraftan yardım talebinde bulunmalıyız. İtilaf Devletlerine karşı bir cephede yer almak elbette korkunç bir durum arz edecektir; ancak yine de tarafsız kalmaktan iyi bir politika olduğu kanısındayım. Tabii böylesi bir politikanın hayata geçirilmesinden yana iseniz o halde yeni bir hükümetle yolunuza devam etmelisiniz"⁹⁴.

Metaksas'ın kesin itirazlarına karşın, Venizelos bu son memorandumda kendi yaklaşımının kabul edilmemesi halinde istifa edeceği tehdidiyle Kral'ı ikna etmeye çok yaklaştı. Nitekim bu memorandum sonrası Eliot'un edindiği izlenim Kral'ın savaşa katılmaya razı geleceği ve ertesi gün Venizelos'un bu konuda kesin olarak resmi bir adım atacağı yönündeydi. Londra'ya çektiği telgrafta Eliot bu durumu şu şekilde dile getirecekti: "Başka bir kaynaktan öğrendiğime göre Kral savaşa katılmaktan yanadır"⁹⁵. Kral'ın yaklaşımıyla ilgili benzer bir ifade Venizelos tarafından da ortaya konmuş, Kraliyet sarayında yapılan görüşmede

94 Ventiris, a.g.e., s.383-386.

95 Pournaras, a.g.e.,405.

Kral'ın memorandumunu okuduğu ve sonrasında şu ifadeleri kullanarak savaşa katılmaya onay verdiğini dile getirilmiştir: “Peki, öyleyse, Tanrının yardımıyla yolumuza devam edelim”⁹⁶.

Bu koşullarda Metaksas'ın birkaç gün önce kendisine verilmiş olan emri bir an önce uygulamaya koyması ve birliklerini savaş için hazır hale getirmesi gerekiyordu. Ancak Yunanistan'ın harekâta katılmaması gerektiği konusunda hiçbir şüphesi olmayan Metaksas 'direnmeye' devam etti. 2 Mart'ta Venizelos'la yaptığı görüşmede harekâta katılınması halinde istifa edeceği tehdidinde bulundu aynı gün ve Venizelos'a hitaben kaleme aldığı memorandumda genel olarak görüşlerini şu şekilde ortaya koyacaktı. Metaksas Çanakkale'ye yapılmakta olan harekâtın başarıya ulaşma ihtimalinin oldukça zor olduğunu ve bu nedenle Yunanistan'ın harekâta katılmaması gerektiğini “Osmanlı Devleti'nin böylesi bir harekâttan önceden haberdar olduğu için buradaki hatlarını güçlendirmek için yeterince zaman bulduğu, düşmanın fazlasıyla hafife alındığı, İtilaf Devletleri bölgeyi yeterince iyi analiz etmediği için denizden yapılacak bir çıkarma operasyonu başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûm olacağı” şeklinde gerekçelendiriyor ve Yunanistan açısından şu “tehlikeye” dikkat çekmeye çalışıyordu: “Küçük Asya coğrafi, ekonomik, tarihi ve etnolojik yapısıyla Anadolu'nun geri kalan kısmının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu bölgeyi siyasi olarak bölmeye kalkışmak gelecekte kaçınılmaz olarak uyuşmazlıklara neden olabilir ve bu uyuşmazlık bu bölgelerden birinin egemenliğiyle sonuçlanacak bir yeniden birleşme mücadelesiyle sonuçlanabilirdi. Yunanistan, Anadolu'nun batı kıyılarını egemenliği altına alsa dahi sonraki süreçte kendisini sürekli olarak savaşların içinde bulacaktı”⁹⁷.

Hemen ardından Kral'la yaptığı görüşmede ise, bu tezlerine ek olarak Metaksas bir kez daha “savaşa dâhil olunması halinde Yunanistan'ın bir Bulgar saldırısına karşı savunmasız kalacağına” dikkat çekecek ve sonuç itibarıyla Kral'ı kararından vazgeçirmeyi başaracaktı⁹⁸. Böylece, Kral'ı ikna etmeye çok yaklaştığı anda Venizelos bir kez daha başarısız olmuştu. Bunun üzerine Venizelos bir kez daha Kraliyet sarayına gitti ve burada Kral'la yaptığı görüşmede Metaksas'ı “siyasi bir tutum” takınmakla itham etti ve kesin karara tüm siyasilerin katılacağı Kraliyet Konseyinde yapılacak bir toplantıda varılması teklifinde bulundu⁹⁹. Her ne kadar Kral ve Metaksas harekâta katılma konusunda direnmeye devam etse de parlamentoda da hakim olmaya başlayan görüş Yunanistan'ın bir an önce savaşa dahil olması gerektiği yönündeydi. Bu noktada Kral üzerinde baskı oluşturmak ve Metaksas'ın Kral üzerindeki etkisi ortadan kaldırmayı amaçlayan Venizelos'un önerisi Kral tarafından kabul edildi.

96 Eleftherios Venizelos, *Ta Keimena tou Eleftheriou Venizelou*, Tomos II, Leshi Fileleftheron, Athina, 1982, s.344.

97 Metaksas, *a.g.e.*, s.407-413.

98 Leon, *a.g.e.*, s.126.

99 Pournaras, *a.g.e.* 407.

Kraliyet Konseyi Görüşmeleri ve Venizelos'un İstifası

Kral'ın başkanlık ettiği görüşmeler Venizelos haricinde aralarında eski Başbakanlardan Dimitris Rallis, Stephanos Dragoumis, George Theotokis, Kyriakoulis Mavromichalis de yer aldığı geniş çaplı bir katılımla 3 Mart 1915'te başladı¹⁰⁰. Toplantıda ilk söz alan Venizelos özellikle Kral'a sunmuş olduğu son memorandumdaki tezleri üzerinden bilinen görüşlerini dile getirerek Yunanistan'ın tüm donanması ve 35.000 kişilik bir askeri güçle harekate katılma teklifinde bulundu¹⁰¹. Kral ise her zaman ortaya koyduğu argümanlarla savaşa dâhil olmama konusundaki ısrarını devam ettirdi. Kral'a göre; İtilaf Devletleri bir Bulgar saldırısı halinde Yunanistan'a yardım edecek yeterli askeri güce sahip değildi ve sundukları garantiler de yeterli değildi. Ayrıca savaşa dâhil olmak gereksiz yere insan kaybına neden olduğu üzere Anadolu'daki Yunanlıların durumunu daha da kötüye sürükleyebilirdi; Yunanistan savaşa hazır değildi, hareketin başarılı olma ihtimali düşüktü¹⁰².

Ancak Kral'ın bu tutumuna rağmen Venizelos'un tezleri ve önerisi Kral ve Theotokis haricinde toplantıda bulunan tüm siyasetler tarafından kabul edildi ve genel olarak savaşa bir an önce dahil olunması yönünde ortak bir görüş ortaya çıktı. Örneğin Stephanos Dragoumis'e göre "tarihi geleneklerinden ve bu iki devlete olan borçlarından ötürü" Yunanistan'ın İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alması kabul edilmeliydi. Bu noktada tek sorun her ne kadar İzmir konusunda resmi bir güvence sunulmuş olsa da İtilaf Devletleri'nin İstanbul'a ilişkin planlarının hâlâ tam olarak net olmayıştıydı. Eğer Yunanistan İstanbul'un işgaline katılacaksa Boğazlar ve İstanbul konularında Rusya'nın dayatacağı bir çözüme boyun eğmemeliydi. Bunun yerine Boğazlar ve İstanbul'un aralarında Yunanistan'ın da bulunduğu tüm güçlerin denetiminde uluslararasılaştırılması daha doğru bir çözümdü. Yunanistan bu konuda İtilaf Devletleri'nin görüşüne başvurmaliydi. Ancak Venizelos öneriye İtilaf Devletleri arasında bir uzlaşmazlığa neden olabileceği gerekçesiyle karşı çıktı ve Yunanistan'ın önünde sadece iki seçenek olduğunu öne sürdü: Ya savaşın fedakârlıklarını paylaşarak Doğu Sorunu ve kendisini ilgilendiren başka konularda da söz söyleme hakkına sahip olacaktı. Ya da tarafsız kalacak ve bu iki konuda hiçbir söz hakkına sahip olmayacaktı. İkinci ihtimalin tercih edilmesi halinde Bulgaristan, Trakya ve İstanbul'a karşı tek taraflı bir saldırıda bulunabilir ve bu durum Yunanistan için kötü sonuçlar doğurabilirdi. Venizelos'la aynı görüşü paylaşan Rallis'e göre; Yunanistan İtilaf ve İttifak devletlerinden birisini seçmeli ve savaşa dâhil olmalıydı. Takip edilen mevcut tarafsızlık siyaseti bir "intihar siyasetiydi"¹⁰². Toplantıda siyasetlerin ortaya koymuş olduğu bu görüşler Venizelos'un amacına ulaşmaya yakın olduğunu gösteriyordu. Ancak yine de Kral'ın "tarafsızlık inadı"

100 "A Greek Crown Council Summoned", *The Guardian*, 4 March 1915.

101 Driault, *a.g.e.*, s.164; Theodolou, *a.g.e.*, s.172.

102 Leon, *a.g.e.*, s.126-127.

kırılmadı ve toplantı kesin bir karara varılmadan sonlandırıldı. Nihai kararın Metaksas'ın da katılacağı ve askeri durum hakkında son bir kez görüşlerine başvurulacağı son toplantıda alınması kararlaştırıldı.

Venizelos cephesinde oluşan atmosfer Kral'ın yapılacak son toplantıda savaşa dahil olmaya kesin olarak razı geleceği yönündeydi. Bu noktada Kraliyet Meclisi'ndeki siyasilerin neredeyse tamamının savaşa dâhil olmaktan yana bir tutum benimsemesi, kamuoyundaki müdahale beklentisi Venizelos'un siyasetinin kazanmaya daha yakın olduğunu gösteriyordu ve Kral'ın savaşa dâhil olma rüzgârının önünde durması oldukça güç görünüyordu¹⁰³. Öyle ki 3 Mart'ta Kraliçe Sofia umutsuz bir şekilde Almanya'nın Atina büyükelçisine Venizelos'un, Kralı Çanakkale harekâtı konusunda tamamıyla ikna etmeyi başardığını söyleyecekti¹⁰⁴. Ancak son bir aylık süreçte Kral'ın tam üç kez Venizelos'un siyasetine onay verip sonrasında kararından dönmüş olduğu gerçeği göz önüne alındığında Kraliçe'nin oldukça peşin bir hükme vardığı söylenebilir. Nitekim bu noktada Kral hala tarafsızlığın devamı konusunda Venizelos'a karşı elini güçlendirecek bir şeyler arayışındaydı. Son üç aylık süreçte defalarca Almanya'nın bu konuda yardımına başvurmuş ancak sonuç alamamıştı. Kesin olarak bir karar vermesi gereken bu kritik süreçte son bir çare olarak Almanya'nın yardımına başvurmaya karar verdi. Venizelos karşısında, kendi izlemiş olduğu politikanın kabul edilebilmesi için Almanya'dan "Ege adaları üzerinde Yunanistan'ın egemenliğinin garanti edilmesi, Güney Arnavutluk'un kalıcı olarak ilhakı, Bulgar saldırısına karşı güvence ve finansal destek"¹⁰⁵ talep etti. 4 Mart'ta Kayzer'e gönderdiği telgrafında şunları belirtti:

"İtilaf Devletleri'nin Çanakkale ve İstanbul harekâtı her bir Yunanlının ruhunda derin bir heyecanın ortaya çıkmasına yol açmıştır ve üzerimdeki baskı oldukça ağırdır. Sizin de aynı fikirde olup olmadığını bilmiyorum ancak ben ülkem için tarafsızlığın en doğru ve avantajlı bir siyaset olduğuna kesin olarak inanıyorum ve içinde bulunduğumuz bu çok kritik saatte şu talepte bulunmak için size başvurma ihtiyacı hissediyorum: Avrupa'nın almış olduğu bir kararla Yunanistan'a bırakılması kararlaştırılan adaların savaş sonrasında Yunanistan egemenliğinde kalacağını; Almanya'nın savaş sırasında

103 Daha önce Venizelos ve Kral yanlısı basın arasında kendi tezlerini topluma kabul ettirebilmek için ciddi bir rekabet olduğundan söz etmiştik. Çanakkale Harekâtı'nın bu kritik aşamasında bu konuda Venizelos yanlısı basının savaşa dahil olunması konusunda bir kamuoyu oluşturulması hususunda daha büyük bir başarı elde ettiği öne sürülebilir. Nitekim Toplantı'nın yapıldığı gün Atina üniversitesi Hukuk ve Tıp Fakültesi öğrencileri bir miting düzenlemiş ve bu mitingde üniversite öğretim görevlilerinden Momferratou'nun yaptığı milliyetçi konuşmanın hemen ardından şu sloganları atmışlardı: "İstanbul'u istiyorum", "İstanbul için", "Kral Konstantin'i istiyorum", "Ayasofya'yı istiyorum". (Skrıp ve Patris'ten akt. Theodolou, *a.g.e.*, s.172). Bu noktada özellikle Venizelos yanlısı basının özellikle "İstanbul'un alınması"na yönelik söylemine özellikle dikkat edilmeli. Her ne kadar Venizelos Yunanistan'ın İstanbul'a yönelik herhangi siyasi bir planı olmadığını öne sürse basın ortaya konulan bu "popülist" hedefle muhtemelen Venizelos'un savaşa dahil olma siyasetine olan toplumsal desteği artırmak istiyordu.

104 Poltisches Archiv, I, K.876, No. 1910 and 6019'dan akt. Petridis, *a.g.e.*, s.225.

105 Leon, *a.g.e.*, s.127-128.

ve sonrasında Küçük Asya'da bulunan Yunanlıların güvenliğinin sağlanması için tüm gücüyle çaba harcayacağını; Kuzey Epir'in egemenliğimiz altında kalacağını; Bulgaristan'ın bize karşı bir saldırıda bulunmayacağını ve Almanya tarafından ekonomik olarak destekleneceğimizi garanti edebilir misiniz? Görünen o ki tüm bu garantiler Yunanistan tarafsız kalmaya devam ettiği sürece geçerli olacaktır... Talebimin karşılanması bizden beklenen tarafsızlık politikasının devamını sağlayacaktır... Bu zor zamanlarda gemimi bu çalkantılı dalgalar arasından güvenli bir şekilde limana yanaştırabilmem için güçlü yardımlarınıza güveniyorum”¹⁰⁶.

Ertesi sabah Kraliyet Konseyi toplantısından hemen önce gelen Kayzer'in yanıtı Kral açısından büyük bir hayal kırıklığına yol açtı. Kayzer, ekonomik olarak Almanya'nın Yunanistan'a yardımında bulunabileceği, Anadolu'da yaşayan Rumlara “adil bir muamelede” bulunması konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapılabileceğini, Bulgaristan'ın askeri birliklerini mobilize etmesinin ve askeri harekât ve manevralarının Yunan sınırlarına yakın bir yerde yapmasının önüne geçilebileceği ve Yunanistan'ın bir barış anlaşması imzalanuncaya kadar olan süreçte tarafsız kalması halinde Almanya'nın işgal edilen adalar üzerindeki egemenliğinin tanınabileceğini taahhüt ediyordu¹⁰⁷. Ancak Kral açısından çok önemli iki konuda, Güney Arnavutluk'un Yunanistan'da kalması ve bir Bulgar saldırısı ihtimaline karşı bir garanti vermiyordu. Dolayısıyla Kayzer'in bu vaatleri Kral'ın taleplerini tam olarak karşılamıyordu ve konseyde Venizelos'u alt edecek kadar güçlü garantiler değildi¹⁰⁸.

İşte böylesine belirsizliklerle dolu ve birbirine taban tabana zıt görüşlerin hâkim olduğu bir atmosferde ikinci ve son Kraliyet Konseyi toplantısı Metaksas'ın da katılımıyla 5 Mart'ta başladı¹⁰⁹. Toplantı Metaksas'ın Yunanistan'ın savaşa neden katılmaması gerektiği yönündeki görüşlerini ortaya koymasıyla başladı. Metaksas 2 Mart'ta Venizelos'a yazmış olduğu memorandumdaki tezleri üzerinden Yunanistan'ın savaşa dâhil olmaması gerektiğini savundu: Harekat, kesin olarak başarısızlıkla sonuçlanacaktı, Bulgar tehdidine karşı ulusal güvenliği için Yunanistan savaşa girmemeliydi. Buna karşın Venizelos öncelikle harekâtın kısa sürede büyük bir başarıyla sonuçlanacağını öne sürdü ve “Bulgar tehdidi” argümanını tümüyle ortadan kaldırmak için bir önceki toplantıda ortaya sürmüştüğü Çanakkale'ye otuz beş bin asker gönderilmesi teklifini değiştirerek ve sadece 15000 askerden oluşan tek bir birlik gönderilmesi önerisinde bulundu¹¹⁰. Kral'ın Venizelos'a karşı olan

106 King Konstantine to Kaiser William, 3 March 1915, in Mirbach's telegram of 4 March, GFMA, UG-II, reel 13, no.239'dan akt. Leon, *a.g.e.*, s. 129-130.

107 Kaiser William to King Konstantine, 5 March 1915, No.197'den akt. Epenekidis, *a.g.e.*, s.313.

108 Üstelik Kral açısından bir başka olumsuzluk Kayzer'in bu sözleri Alman hükümetinin resmi yanıtı anlamına gelmiyor olması, Kayzer'in kişisel sözleri olmasıydı. (Epedikis, *a.g.e.*, s.314). Venizelos'un Ocak ayında Küçük Asya konusunda İngiltere'den resmi bir garanti aldığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu durumun Kral'ın elinin oldukça zayıflattığı öne sürülebilir.

109 “A Second Council is held in Athens”, *The New York Times*, 5 March 1919.

110 Driault, *a.g.e.*, s.166.

duruşundaki en büyük argümanının bir Bulgar tehdidi olduğu göz önüne alındığında bu “geri adım” oldukça akıllıca bir hamleydi. İkinci olarak Venizelos Almanya bir Bulgar saldırısına karşı Yunanistan’a herhangi bir güvence vermediği gibi Yunanistan’ın Küçük Asya’daki çıkarlarına saygı duymadığını öne sürecek ve bu koşullarda tek alternatifin savaşa İtilaf Devletleri yanında savaşa dâhil olmak olduğu belirtecekti. George Leon’un deyişiyle “gözünü emperyalist emeller bürümüş” Venizelos Yunanistan’ı savaşa dâhil etmek için öylesine kararlıydı ki üçüncü ve son olarak Bulgaristan’ın Çanakkale’ye yönelik saldırıda İtilaf Devletleri nezdinde savaşa dâhil olmayı planladığına yönelik önemli verilere sahip olduğunu iddia edecekti¹¹¹. Çok geçmeden Bulgaristan’ın Almanya yanında savaşa girmiş olduğu gerçeği göz önüne alındığında Venizelos’un bu iddiasının herhangi bir dayanağının olmadığı, sadece konseyi ‘etkilemek’ amacıyla böylesi bir iddia ortaya attığı dile getirilebilir. Sonuçta Venizelos “güçlü hitabet yeteneği, zekâsı”¹¹² ve ortaya koymuş olduğu bu “güçlü argümanlarla” konseydeki tüm siyasileri bir önceki toplantıda Kral’ın yanında yer alan Theotakis de dahil, ikna etmeyi başardı. Öyle ki, Venizelos’un tezlerinden oldukça etkilenen Rallis toplantı sonunda şu itirafta bulunacaktı: “Majestelerinin çok iyi bildiği üzere Venizelos’un muhalifiyim ve hiçbir zaman onunla aynı fikirde olmadım. Ancak bu olayda onunla tümüyle aynı fikirdeyim ve ülkenin takip etmesini istediği siyaseti yürekten kutluyorum”. Benzer bir şekilde toplantı sonunda Theotakis “milli hayal”in gerçekleşebilir olduğuna ikna olmuştu: “Daha önceden Alman yanlısı bir politikadan yana olduğumu kabul ediyorum, ancak şimdi bu siyasetin metruk olduğu ve kamuoyunun görüşlerine aykırı olduğunu itiraf ediyorum”¹¹³.

Tüm bu sözler tek bir noktaya işaret ediyordu: Köşeye sıkışan Kral’ın Venizelos’a karşı duracak hiçbir argümanı kalmamış gibi görünüyordu ve Yunanistan savaşa girmek üzereydi. Sonunda Venizelos Kraliyet Konseyi görüşmeleri üzerinden Metaksas’ı devre dışı bırakmış ve Kral üzerinde daha önce hiç olmadığı kadar güçlü bir baskı oluşturmayı başarmıştı. Nitekim Kral’ın nihai karar için yirmi dört saat talep etmesi Venizelos nezdinde artık kesin olarak savaşa dâhil olunacağı intibasını uyandırmış ve bu nedenle Kral’ın yanıtının olumlu olacağından emin bir tutumla İngiltere, Fransa ve Rusya büyükelçilerini çağırarak konseyde son olarak Kral’a şu öneriyi yaptığını söylemiştir: “Yunanistan donanması ve yaklaşık 15000 kişiden oluşan bir askeri birliği ile Osmanlı Devleti’ne karşı bir operasyona katılmak üzere İtilaf Devletleri yanında yer alacaktır”¹¹⁴. Ancak ertesi gün Kral’la yaptığı görüşmede Venizelos siyasi hayatının belki de en büyük hayal kırıklığı ve şokunu yaşadı. Kral bir kez daha kararından

111 “Crisis in Greece”, *The Guardian*, 8 March 1915, s.7.

112 William James Battle, “Greece at the Peace Table”, *The Classical Journal*, Vol.16, No.1 (Oct.1920), pp.2-14.

113 “Crisis in Greece”, *The Guardian*, 8 March 1915, s.7; “Rival Greek Leaders Support Venizelos”, *The New York Times*, 8 March 1915.

114 TNA: FO 371, Elliot to Grey, Telegram No.2243, 5 March 1915’ten akt. Teodoulou, a.g.e., s.184-185.

dönmüştü. Tarafsızlık devam ettirilecekti. Son iki haftalık süreçte bu Kral'ın üçüncü kez karar değiştirmesiydi. Şüphesiz Kraliyet Ofisi'nden çıktığı gün Venizelos açısından oldukça trajik bir gündü: Venizelos'un gözünde Yunanistan "Büyük Milli Hayal, Küçük Asya'nın, İstanbul'un Yunan ordularının elinde yeniden dirilmesi konusunda yakalamış olduğu en büyük fırsatı kaçırmıştı"¹¹⁵.

Peki, Kral'ı son anda bu kararından geri döndüren kim ya da kimlerdi? Kral Yunan tarihinin en önemli kırılma noktalarından birinde son anda neden kararından geri dönmüştü? Metaksas mı, Almanya'dan aldığı garantiler mi, yoksa Bulgaristan tehdidi mi bu kararında etkili olmuştu? Bu noktada Kral'ın bu kararını tek bir nedene bağlamak eksik bir değerlendirme olacaktır. Bu süreci Alman ve Avusturya arşivleri üzerinden değerlendirdiği "İhtişam ve Ayrılık" adlı eserinde Yunan tarihçi Polihronos Enepekidis Kral'ın kararının çok karmaşık bir durumdan kaynaklandığını belirtiyor. Bir tarafta aile bağlarının bulunduğu Almanya'dan aldığı "tehditler", kendi etrafında bulunan komplo teorisyenlerinin etkisi, Metaksas'ın savaşa dâhil olmama yönündeki raporları, eşinin ve Almanya'nın Atina Büyükelçisinin fazlasıyla "rasyonel tutumu" ve bunun Kral üzerindeki etkisi... Diğer tarafta Venizelos'un savaşa dâhil olma konusundaki yılmaz baskısı, Venizelos yanlısı basının kamuoyunda yaratmayı başardığı İstanbul ve İzmir'in alınması şansının kaçırılmaması gerektiğine yönelik algı ve İstanbul sahilleri ve Küçük Asya'yı ele geçiren Yunan ordularının komutanı olma imkânı... Enepekidis'e göre tüm bunlar Kral'ı kendi duygu ve korkularının esaretine sürükledi. Geline bu çok kritik aşamada Kral mantıklı düşünemiyordu. Son olarak Enepekidis'in de tam yerinde belirttiği üzere bu noktada (Kral'ın bu tutumunu açıklayabilecek hiçbir yazılı kaynağa sahip olmadığımız için) bir tarihçinin değerlendirmesinden çok daha fazlasına ihtiyacımız var¹¹⁶.

Kral'ın bu kararı üzerine Venizelos 6 Mart'ta istifa etti¹¹⁷. Amacı yeniden seçime gitmek¹¹⁸ ve bu kez savaşa katılma yönünde kamuoyunda oluşan olumlu havanın yardımıyla Kral'ı devre dışında bırakmak ya da ikna etmektir. Nitekim bu noktada başka bir alternatifi de bulunmuyordu. Venizelos'un istifası üzerine Kral Mayıs ayında yapılacak seçimlere kadar olan süreçte hükümeti kurma görevini kendi siyasi çizgisinde düşünen Gounaris'e verdi. Gounaris bu süreçte tamamen Kral'ın 'dikte ettiği' siyaseti yürütecek ve Yunanistan'ın tarafsızlık

115 Polixronis Enepekidis, K., *I Doxa kai O Dichasmos, Apo ta mystika archeia Viennis, Verolinou kai Vernis 1908-1918*, Ekdoseis Zacharopoulos S. I., Athina, 1992.

116 Enepekidis, *a.g.e.*, 323-324.

117 "Warlike Greek Cabinet Resigns", *The New York Times*, 7 March 1915. Çanakkale savaşının çok kritik bir evresinde Venizelos'un bu beklenmedik istifası İtilaf Devletlerini zor durumda bıraktı. Lloyd George Yunanistan'daki yeni hükümetin gözünü korkutmak için İtilaf Devletlerine Selanik'e ordu gönderilmesi teklifinde dahi bulundu. Ancak bu durumun Venizelos'un Yunanistan'daki pozisyonunu daha da tehlikeli bir konuma getirebileceği endişesiyle bundan vazgeçilecekti. Kaloudis, *a.g.e.*, s.23.

118 Kostas Kostis, *Ta Kakamatimena Pedia tis Istorias, I Diamorfosi tou Neoellinismikou Kratous 18-21 Eonas, Polis, Atina, 2013*, s.554.

politikasını devam ettirecekti¹¹⁹. Bu arada İngiliz ve Fransız donanmasının 18 Mart'ta Çanakkale'ye savaşın başından itibaren gerçekleştirmiş olduğu en güçlü saldırı büyük bir başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Çıkarma, ne Venizelos'un öne sürdüğü üzere kısa bir zaman diliminde sonlanmış ne de İtilaf Devletleri'nin kesin galibiyetiyle neticelenmişti. "Avrupa'nın Hasta Adamı" yenilmez İtilaf Devletleri donanmasını durdurmayı başarmıştı. Bu durum bir taraftan savaşın kesin olarak İtilaf Devletleri'nin kazanacağı yönündeki tezinin yanlış çıkması yüzünden Venizelos'un siyasi itibarının sarsılmasına ve Kral'ın Alman yanlısı siyasetinin güçlenmesine yol açarken¹²⁰ diğer taraftan Yunanistan'da kamuoyu nezdinde büyük bir endişenin ortaya çıkmasına yol açacaktı [□]. Diğer yandan denizden Çanakkale'yi geçemeyen İtilaf Devletleri bu kez karadan yapacakları bir çıkarma öncesi tekrar Yunanistan'ın desteğini arayacaktı. 7 Nisan'da İtilaf Devletleri Gounaris Hükümeti'ne Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa dâhil olması karşılığında hâlihazırda Venizelos Hükümetine sunmuş oldukları teklifin hala geçerli olduğunu mesajını gönderecek¹²¹ ancak 25 Nisan'da başlayacak olan bu harekate da Yunanistan katılmamayı tercih edecekti.

Hiç şüphesiz Çanakkale deniz harekâtının başarısızlıkla sonuçlanması Venizelos'un savaş yanlısı siyasetinin önemli bir yara alması ve itibarının sarsılmasına yol açmıştı. Daha da önemlisi Antivenizelist cepheye savaş dışında kalma siyasetinin devamı konusunda önemli bir propaganda imkânı sunmuştu. Bu nedenle Mayıs ayında yapılan seçimler tarafsızlık ve savaşa dâhil olma konusunda tam bir referanduma dönüşmüştü. Bunu referanduma dönüştürme konusunda önemli bir sorumluluk üstlenen Venizelos¹²² bu propagandaya rağmen seçimleri kazanarak yeniden iktidara gelmeyi başaracaktı¹²³. Bu galibiyet çok açık bir şekilde Yunan halkının Venizelos'un savaşa girme siyasetine vermiş olduğu onaydı. Venizelos bir kez daha istediğini almıştı ve bu kez kamuoyunun desteğiyle siyasetini hayata geçirebileceğine inanıyordu. Zorunlu olarak Kral tarafından yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Venizelos Ağustos ayında Atina'ya döndü [□]. Ağustos ayı içerisinde Bulgaristan'ın Sırbistan'a karşı savaş açmak için seferberlik hazırlıklarına başlaması başka bir deyişle "düşman blok"ta yer almayı tercih etmesi¹²⁴ ve İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek İtilaf Devletleri safında savaşa dahil olması¹²⁵ Venizelos'un Yunanistan'ı

119 "Crisis in Greece", *The Guardian*, 8 March 1915, s.7.

120 Epenekidis, *a.g.e.*, s.248.

121 Kaloudis, *a.g.e.*, s.21.

122 Constantine Melas, "Venizelist and Constantinist Rejimes in Greece", *Advocate of Peace through Justice*, Vol.84, No.5 (May 1922), pp.178-180.

123 "Greek War Party Wins Elections", *The New York Times*, 15 June 1915.

124 Bulgaristan savaşa resmen 22 Eylül'de dâhil olacak ve Ekim ayında Sırbistan'a resmen savaş ilan edecekti. Keith Robbins "British Diplomacy and Bulgaria, 1914-1915", *The Slavonic and East European Review*, Vol.49, No.117 (Oct. 1971) pp.560-585.

125 Bu, savaşın en başından beri Venizelos'un en çok endişe duyduğu gelişmelerden biriydi. Nitekim 1915 Nisan ayında İtilaf Devletleri ile yaptığı gizli anlaşmada İtalya Antalya bölgesi ve civarını almaya hak kazanacaktı. Bkz. René Albrecht-Carrié, "Italian Foreign Policy, 1914-1922", *The Journal of Modern History*, Vol.20, No.4, (Dec.1948), pp.329-339; "May

savaşa dahil etmek için yeniden girişimlere başlamasına neden oldu. Savaşa Almanya tarafında katılan Bulgaristan, savaş sonrası sadece Yunanistan toprakları üzerinde değil aynı zamanda Anadolu'da da hak iddia edebilirdi. Bu iki gelişmeyle Yunanistan'ın hem Megali İdea projesi hem de mevcut sınırları tehlikeye giriyordu. Diğer yandan Venizelos'un gözünde 1912'de Oniki Ada'yı alan ve bunun yanında Küçük Asya'da gözü olduğu hiç de sır olmayan İtalya şimdi İtilaf Devletleri'nin yanında yer almayı tercih ettiğine göre yapılan gizli pazarlıklarda İtalya'ya bu bölgede bazı tavizler verilmiş olması ihtimali oldukça yüksekti. Bir kez daha, tek çözüm bir an önce savaşa İtilaf Devletleri yanında dâhil olmaktı. 4 Ekim'de Bulgaristan'ın Sırbistan'a savaşa açtığı gün parlamentoda yapılan oylamada Venizelos 110 oya karşın 147 oyla parlamentodan savaşa katılma yönünde onay almayı başaracak ancak Kral'ın tarafsızlık politikasında ısrarı üzerine ikinci kez istifa etmek durumunda kalacaktı.

Dış politikada bu gelişmeler yaşanırken iç politikada Yunanistan milli bölünmenin de ötesinde hızla bir iç savaş sürecine doğru evrilmeye başlayacaktı. Kral'ı İtilaf Devletleri nezdinde savaşa dâhil edebilme konusunda hiçbir umut taşımayan Venizelos 19 Aralık 1915'te yapılan seçimlere katılmayacak bundan sonraki süreçte Venizelos taraftarları "cezalandırılacak ve siyasi linc kampanyasına maruz" kalacaktı¹²⁶. Venizelos'un ertesi yıl 26 Ağustos 1916'da İngiltere'nin desteği ve yardımıyla Selanik'te kendi hükümetini kurduğunu açıklaması, Yunanistan'da iki başlı bir yönetimi ortaya çıkarırken ideolojik düzlemdeki bu "milli bölünme" pratikte kesinleşecek ve tüm şiddetiyle Yunan siyasi ve toplumsal hayatını esir alacaktı. 1915-1917 yılları arasında Venizelos'un deyişiyle yaşanan "iç savaş" ve "milli bölünme" nihayet 27 Haziran 1917'de İngiltere'nin desteği ve teşvikiyle Kral'ı devirerek iktidarı ele geçirmesiyle "son bulacaktı". İktidara gelmesinin hemen ardından Yunanistan'ı İtilaf Devletleri yanında savaşa dâhil eden Venizelos, ertesi yıl savaşın galipleri arasında yer almayı başaracaktı. Savaş sonrası toplanan Paris Barış Konferansı'nda ise yaptığı konuşmada Venizelos İstanbul'u da içine alan Kuzey Epirus'tan Çanakkale'ye kadar uzanan Trakya bölgesini ve İzmir'i de içine alan sahil boyunca Küçük Asya'nın Batı kısmını talep edecekti¹²⁷. Yapılan sıkı pazarlıkların ardından Venizelos Küçük Asya konusundaki hedeflerine en sonunda üç yıllık içeride ve dışarıda yoğun bir mücadelenin ardından ulaşmayı başaracaktı. Yunan birlikleri 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal edecekti.

Sway the Balkans", *The New York Times*, 22 August 1915.

126 Constantine Melas, "Venizelist and Constantinist Regimes in Greece", *Advocate of Peace through Justice*, Vol.84, No.5 (May 1922), pp.178-180.

127 "Greece puts in claim to Constantinople", *The New York Times*, 3 February 1919

Sonuç

Sonuç olarak, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Osmanlı Devleti ile bir savaşa girmemek için büyük bir hassasiyet gösteren ancak savaşın başlamasından hemen sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin savaşta Almanya'nın yanında yer almasını fırsata dönüştürmek isteyen, özellikle Çanakkale harekâtı sırasında Yunanistan'ı İtilaf Devletleri yanında savaşa dâhil ederek (Venizelos'a göre Yunanistan'ın Megali İdea'yı tek başına gerçekleştirmesi mümkün değildi; bu ancak büyük bir devletle yapılacak işbirliği ile mümkündü) Büyük Yunanistan'ı kurma hayali kuran Venizelos'un bu siyaseti büyük bir başarısızlığa uğradı. İngiliz yanlısı Venizelos ve Alman yanlısı Kral Konstantin arasındaki mücadele ikincisinin "galibiyetiyle" sonuçlandı.

Oysa "milli bir politika" oluşturabilmek için yoğun bir çaba sarf etmiş olan Venizelos ortaya koymuş olduğu bu hedef ve argümanlarla kamuoyunu, parlamentoyu, siyasi muhaliflerini, hatta Kral'ı dahi ikna etmeyi başarmıştı. Kraliyet Konseyinde yapılan toplantıda Rallis'in *"Majestelerinin çok iyi bildiği üzere Venizelos'un muhalifiyim ve hiçbir zaman onunla aynı fikirde olmadım. Ancak bu olayda onunla tümüyle aynı fikirdeyim ve ülkenin takip etmesini istediği siyaseti yüreğten kutluyorum"* ve Teotokis'in *"daha önceden Alman yanlısı bir politikadan yana olduğumu kabul ediyorum, ancak şimdi bu siyasetin metruk olduğu ve kamuoyunun görüşlerine aykırı olduğunu itiraf ediyorum"* sözleri, Venizelos'un ortaya koymuş olduğu hedefi Yunanistan'da önemli ölçüde "ortak milli bir politikaya" dönüştürmeyi başardığını gösteriyor. Dahası Venizelos bu süreçte inişli çıkışlı bir tutum sergileyen ve harekâta katılmaya bir türlü razı edilemeyen Kral'ı dahi göndermiş olduğu üç memorandum sonunda ikna etmeyi başarmıştı. "İstanbul ve İzmir'e giren Yunan birliklerinin komutanı olarak tarihe geçmek fırsatı" Kral'ı harekâta onay vermeye çok yaklaştırmıştı.

Ancak Kral'ın son anda tarafsızlıktan yana karar alması üzerine Venizelos amacına ulaşamadı. Muhtemelen Venizelos'un izlemiş olduğu siyasetin "aceleci, fırsatçı ve gerçekdışı" olduğuna inanan ve daha da önemlisi savaşı Almanya'nın kazanacağına olan inancı Kral'ın son anda kararından dönmesinin en önemli nedenleri arasındaydı. Elbette Kral büyük ve milli hayal olan Megali İdea'nın gerçekleşmesini, "Küçük Asya ve İstanbul'un Yunan ordularının elinde yeniden dirilmesi"ni en az Venizelos kadar arzuluyordu. Ancak Venizelos'un Çanakkale Harekâtı'nın Osmanlı Devleti'nin çökmek ve İstanbul'un düşmek üzere olduğunu en somut kanıtıydı ve Yunanistan büyük hayalini gerçekleştirmek için bu "altın fırsat" olduğu iddiasına bir türlü ikna olamamıştı. Nitekim İngiliz ve Fransız donanmasının 18 Mart'ta aldığı ağır yenilgi Kral'ın bu ikna olamayışının en önemli kanıtlarından birini oluşturacaktı. Elimizdeki kaynakların yetersizliği, Yunanistan'ın Çanakkale harekâtında yer almaması ya da Venizelos açısından düşünüldüğünde alamayışının İtilaf

Devletleri donanmasının 18 Mart'taki yenilgisinde ne denli önemli bir rol oynadığını açıklamamıza imkân vermiyor. Bu noktada sadece savaşın hemen öncesinde Ege Adaları üzerine yaşanan gerginlik nedeniyle Yunanistan'ın donanmasını Osmanlı Devleti ile savaşılabilecek bir kapasiteye çıkarmış olduğu bilgisinden hareketle Yunanistan'ın Çanakkale deniz harekâtına dâhil olması halinde İtilaf Devletleri'nin daha güçlü bir saldırı gücüne sahip olabileceğini öne sürebiliriz.

Ancak iç siyaseti açısından bakıldığında Yunanistan'ın Çanakkale harekâtına dâhil olmayışı, Yunanistan tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisini teşkil etti ve siyasi ve toplumsal yapısında çok büyük etkileri oldu. Venizelos'un istifası sonrasında iki taraf arasındaki ideolojik ayrılık giderek daha da derinleşti. "Milli çıkarlar" uğruna ikili arasındaki bu ayrılık sonunda "milli bir trajediye" ve ardından da "milli bölünme" olarak adlandırılacak bir sürecin ortaya çıkmasına yol açarken toplum Venizelosçular ve Kralcılar olarak ikiye bölündü. Temelleri Çanakkale harekâtı sırasında atılan işte bu milli bölünme, Yunanistan'ın İzmir'i işgali sonrasında süreçte de tüm şiddetiyle devam edecekti. Tüm başarılarına rağmen 'beklenmedik' bir şekilde Venizelos 1920 yılında yapılan seçimleri kaybedecek, Anadolu'daki Türk-Yunan savaşı Kral'ın etkin olduğu bir siyasi atmosferde yürütülecekti ve bu bölünme 1922 yılında yaşanan "milli felaketin" en önemli unsurlarından birisini teşkil edecekti. Venizelos'un 1929 yılında mecliste yapmış olduğu konuşmada süreçle ilgili tüm sorumluluğun kendisine ait olduğuna yönelik açıklamaları ve ölümünden kısa bir süre önce Metaksas'ın "Allah hepimizi affetsin, yaşananlar herkesin suçuydu" yönündeki itirafı her iki tarafın da önemli hatalar yaptığını bizlere gösteriyor.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

British Documents on the Origins of the War 1898-1914, ed. G.P. Gooch and H. Temperley, London 1936.

Ta Keimena tou Eleftheriou Venizelou, Tomos II, Leshi Fileletteron, Athina, 1982.

II. Süreli Yayınlar

Guardian

New York Times

III. Kitaplar

ALASTOS, Doros, *Venizelos, Patriot, Statesman, Revolutionary*, Percy Lund Humphries, London, 1942.

ALBRECHT-CARRİE, Rene, *Diplomatic History of Europe since the Congress of Vienna*, Harper&Brothers, New York, 1958.

AKSAKAL, MUSTAFA, *The Ottoman Road to War in 1914: The Ottoman Empire and the First World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

ADAMOF, E.E., *Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001.

ANDERSON S. Matthew, *Doğu Sorunu 1774-1923, Uluslar arası İlişkiler Üzerine bir İnceleme*, Çev. İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

Barbis N. Kostas, *Ethnikos Dichasmos, Aitia-Enoxoi, Synepeies*, Ekdoseis Erodios, Defteri Ekdotisi, Thessaloniki, 2007.

CASSAR H. George, *Lloyd George at War, 1916-1918*, Athem Press, London, 2009.

CAMPBELL John and SHERRAD Philip, *Modern Greece*, Frederick A. Praeger, New York, 1969.

CLEWS T. Graham, *Churchill's Dilemma: The Real Story Behind the Origins of the 1915 Dardanelles Campaign*, Abc-Clio, 2010.

CHONDROKOUKIS, Dimitrios N., *Praxikopimata kai epanastaseis: apo ton Othona mechri simera: mia vathia anatomia, mia sfairiki analysi pou anadeiknyei ta gegonota "pros apofygini" kai ta gegonota "pros mimisin"*, Ekdoseis Pleias, Athina, 1976.

- TSAPARAS, Stefanos, *I Politiki Igesia kai oi Xenoi sti Neoteri Istoria tis Elladas, 1821-1920*, Ekdoseis Livani, Athina, 1988.
- DAKİN, DOUGLAS, *İ Epopoisi tis Elladas, 1770-1923*, Metafrasi: A Ksanthopoulos, Morfotiko Idrima Ethnikis Trapezis Athina, 2012.
- DÜNDAR, FUAT, *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İletişim Yay., 2008.
- DRIault, Edouard, *Ellada kai A' Pagkosmios Polemos: apo to Kinima ton Neotourkon, 1908 mechri ti Synthiki tis Lozannis*, 1923, Ekdoseis Pelasgos, Athina, 1999.
- ENEPEKIDIS, K. Polixronis, *I doxa kai o dichasmos, Apo ta mystika archeia Viennis, Verolinou kai Vernis 1908-1918*, Ekdoseis Zacharopoulos, Athina, 1992.
- ETHNIKO IDRYMA "ELEFThERIOS VENIZELOS", *Eleftherios Venizelos: Diamorfosi tis Politikis Skepsi tou, Idelogikes afetires kai epiirros, İdrima tis Voulis ton Ellinon*, Athina, 2014.
- ERDEM, NİLÜFER, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)*, Derlem Yay., İstanbul, 2010.
- FERRO, MARC, *The Great War 1914-1918*, Çev. Nicole Stone, Routledge, London, 1973.
- GEORGE, D. Lloyd, *The Truth about the Peace Treaties*, Vol. II, Victor Gollancz Ltd, London, 1938.
- GEORGE, D. Lloyd, *War Memoirs*, Vol.1, Nicholson&Watson, London, 1933.
- GYALISTRAS, Sergios, *Ethnikoi agones 1909-1959, Meleti istoriki- stratiotiki*, Ekdoseis Estia, Athina, 1963.
- GIBBONS, Herbert, *Venizelos, Mia Viografia 1864 - 1920*, Metafrasi: Michalis Katsimitsis, Ekdoseis Evrasia, Athina, 2008.
- GREY, Edward, *Twenty Years 1892-1916*, Frederik A. Stock, New York, 1925.
- GRİGORİADİS, FOIVOS, *Dixasmos-Mikra Asia, Istoria Mias Eikosaetias 1909-1920*, Ekdoseis Kerdinos, Athina, 1971.
- HAYTA, Necdet, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.
- HERİNG, GUNNAR, *Ta Politika Kommata Stin Ellada, 1881-1936*, Metafrasi: Thodoros Paraskeipoulous, Morfotiko Idrima Ethnikis Trapezis, Athina, 2012.
- HOWARD, N. Harry, *The Partition of Turkey, A Diplomatic History, 1913-1923*, University of Oklahoma Press, 1931.
- Ekdotikos Oikos Kyromanos, *Istoria Tou Ethniki Dixasmou, Kata Tin Arthografia Tou Eleftheriou Venizelou kai tou Ioannou Metaxa*, Ekdotikos Oikos Kyromanos, Tetarti Ekdoseis, Thessaloniki, 2010.

- KARAGIANNİS, Alexander, *Greece's Quest for Empire at the Paris Peace Conference, 1919-1920: The Diplomacy of Illusions*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Indiana University, 1981.
- KERİMOĞLU, H. Taner, *İttihat Terakki ve Rumlar*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- KITSIKIS, Dimitris, *Syngkritiki Istoría Ellados kai Tourkias ston 20o aiona*, Ekdoseis Vivliopoleion tis Estias, Athina, 1998.
- LEON, B. George, *Greece and the Great Powers 1914-1917*, Institute for Balkan Studies-143, 1974.
- LOULOS, Kostas, *I germaniki politiki stin Ellada 1896-1914*, Ekdoseis MORFOTIKO INSTITOUTO ATE, Athina, 1990.
- MALAINOS, Epaineondas Io., *Tis kata S. Markezinin viografias tou El. Venizelou Symplyrosis kai Elenchos*, Ekdoseis Idiotiki, Athinai, 1965.
- MOMBAUER, ANNIKA, *The Origins of the First World War: Controversies and Consensus*, Pearson Education Limited, London, 2002.
- METAXAS, Ioannis, *I. Metaxas to Prosopiko tou Imerologio*, Tomos II, B, Athina, 1960.
- MAUROGODATOS, T. Giorgos, *1915 O Etnikos Dixasmos*, Ekdoseis Pataki, Athina, 2015.
- PAPAKOSMAS, Viktor, *O Stratos stin Politiki zoi tis Ellados, To praxikopima tou 1909 kai oi epiptoseis tou mechri simera*, metafrasi: Alexandras Fiada, Ekdoseis Vivliopoleion tis Estias, Athina, 1981.
- PUAUX, RENÉ, *Etsi Efige O Venizelos*, Metafrasi: Dina Nika, Ekdoseis Istoritis, Athina, 1994.
- PETRIDIS, Pavlos, *Synchroni Elliniki Politiki Istoría, 1862-1917: Apo tin en Athinai V synelefsi stin ekthronisi tou Konstantinou Glyxmpourgk*, Tomos II, Ekdoseis Gkovosti, Athina, 1999.
- POURNARAS, DİMİTRİS, *Eleutherios Venizelos, H Zoi kai to ergon tou*, Tomos A, Ekdoseis Eleutheros, Athina, 1975.
- RENOUVIN, Pierre, *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1914-1918*, Çev. Örgen Uğurlu, Örgün Kitabevi, İstanbul, 2004.
- RİZAS, Sotiris, *To Telos ths Megalis Ideas, O Venizelismos, O AntiVenizelismos kai İ Mikra Asia*, Ekdoseis Kastanioti, Athina, 2015.
- ROMAIOS, Giorgos, *I Peripeteia tou Koinovouleftismou stin Ellada, 1897-1915*, Tomos I, Ekdoseis Pataki, Athina 2011.

- ROSSI, Melisa, *The Armchair Diplomat on Europe*, Penguin Books, London, 2005.
- SMİTH, L. Michael, *Ionian Vision, Greece in Asia Minor, 1919-1922*, Allen Lane, London, 1973.
- STREİT, George, *Imerologion-Arxeion*, Tomos A', Athina, 1964.
- THEODOULOU, A. Christos, *I Ellada kai i Antant*, metafrasi: Valia Akasiadou, Ethniko Idryma Erevnon kai Meleton "Eleftherios K. Venizelos", Ekdoseis Pataki, Athina, 2011.
- TSİROS, NİKOLAOS, Kratos, Exousia, Koinovouleftiko Systema se Krisi, Kata tin Periodo 1914-1920, Ekdoseis Papazisi, Athina, 2013.
- VEREMIS, Thanos, *O Stratos stin Elliniki Politiki, Apo tin Anexartisia eos ti Dimokratia*, Metafrasi: Papathanasopoulou Silia, Ekdotiki Kourier, Athina, 2000.
- VENIZELOS, Eleftherios, *Politikai Ypothikai, Anthologitheisai apo ta Keimena Aftou*, Tomos II, Athina, 1969.
- VENIZELOS, Eleftherios, *Ta Keimena tou Eleftheriou Venizelou*, Tomos II, Leshi Filelefteron, Athina, 1982.
- VENTIRIS, Giorgios, *I Ellas tou 1910-1920, Istoriki Meleti*, Tomos I, Ekdoseis Ikaros, Athina 1970.
- WOODHOUSE, C.M., *The Story of Modern Greece*, Faber and Faber, London, 1968, s.194
- SELIGMAN, Vincent, *O Thriamvos tou Venizelou*, Metafrasi: Nika Ntina, Ekdoseis Eirmos, Athina, 1990.

IV. Makaleler

- BATTLE J., William, "Greece at the Peace Table", *The Classical Journal*, Vol.16, No.1 (Oct.1920).
- CARRİÉ, Albrecht René -, "Italian Foreign Policy, 1914-1922", *The Journal of Modern History*, Vol.20, No.4, (Dec.1948), pp.329-339.
- ERDEM, NİLÜFER, "Megali idea'nin Anadolu'daki destekçilerinden Doktor Apostolos N. Psaltoff'un 1912-1922 Dönemindeki Etkinlikleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.13, S.27, İzmir, 2013, s.63-77
- GEROLYMATOS, Andre, "Lloyd George and Eleftherios Venizelos 1912-1917", *Journal of Hellenic Diaspora*, Vol. XV, No.3&4, 1988.

- KALOUDIS, George, "Greece and the Road to World War I: To What End", *International Journal on World Peace*, Vol. XXXI, No.4, December 2014.
- KONDİS, Basil, "The Problem of the Aegean Islands on the eve of World War I and Great Britain", in *Greece and Great Britain During World War I, The Institute for Balkan Studies, First Symposium, Thessaloniki, 1985.*
- MELAS, Constantine, "Venizelist and Constantinist Regimes in Greece", *Advocate of Peace through Justice*, Vol.84, No.5 (May 1922), pp.178-180.
- PAPADIMITRIOU, Despoina, *O Ethnikismos sto Venizeliko kai Antivenizeliko Typo kai i Esoteriki diamachi 1914-1917, Symposio gia ton Eleftherio Venizelo, Etairia ellinikou logotechnikou kai istorikou archeiou, Mouseio Benaki, Athina, 1988.*
- ROBBINS, Keith "British Diplomacy and Bulgaria, 1914-1915", *The Slavonic and East European Review*, Vol.49, No.117. London, 1971.
- SMITH, Llewellyn Michael, "Venizelos' Diplomacy, 1910-1923: From Balkan Alliance to Greek-Turkish Settlement", in *Eleftherios Venizelos, The Trials of Statesmanship*, Ed. Paschalis M. Kitromilidis, Institute for Neohellenic Research National Hellenic Research Foundation, Edinburg University Press, England, 2008.
- Nurten Çetin, "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", *Selçuk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, Konya, 2010, ss.151-165;